

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Obecná škola Javornice na přelomu 19. a 20. století

Andrea Vodáková

Bakalářská práce

2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Andrea Vodáková**
Osobní číslo: **H10049**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Obecná škola Javornice na přelomu 19. a 20. století**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce postihne: - starší dějiny obce Javornice a tamní školy na základě sekundární literatury, školní kroniky a kroniky obce, vývoj v kontextu dějin regionu (panství) - obraz venkovské školy na základě školní kroniky, kroniky obce a dalších relevantních pramenů zejména z archivního fondu Národní škola Javornice (SOkA Rychnov nad Kněžnou) - vybraná témata z každodennosti školy na základě jmenovaných pramenů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Gotthard Josef LAŠEK, Hejtmanství rychnovské. Nástin historicko-topografický I: Okres kostelecký nad Orlicí, Velké Meziříčí 1884. Milena LENDEROVÁ - Karel RÝDL, Radostné dětství? Dítě v Čechách v 19.století, Praha - Litomyšl 2006. Oldřich PETRÁŠ, Rychnov nad Kněžnou, Hradec Králové 1958. Jan ŠAFRÁNEK, Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů II: 1848-1913, Praha 1918. Jan ŠAFRÁNEK, Vývoj soustavy obecného školství v Království českém od roku 1769 do roku 1895, Praha 1897.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jana Stráníková, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

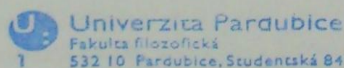
30. dubna 2011

Termín odevzdání bakalářské práce:

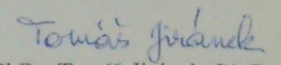
31. března 2014

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 20. ledna 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 24.března 2014

Andrea Vodáková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Janě Stráníkové za vedení práce, poskytnuté konzultace, cenné rady a potřebné připomínky.

Poděkovat musím i zaměstnancům SOkA Rychnov nad Kněžnou za jejich ochotu i rady.

Další velký dík patří mé rodině a blízkým, kteří mě plně podporovali a měli se mnou trpělivost nejen při psaní této práce, ale i po celou dobu mého studia.

ANOTACE

Bakalářská práce je věnovaná Obecné škole v Javornici na přelomu 19. a 20. století. Zabývá se nejen jejím vznikem a historií, ale i učitelským sborem. V úvodních kapitolách práce je zmíněna i stručná historie obce a vývoj školství v 19. a počátku 20. století.

KLÍČOVÁ SLOVA

Javornice – školství – 19. a 20. století – učitelé

TITLE

Elementary school in Javornice at the turn of the 19th and 20th century

ANNOTATION

This bachelor work is devoted to the Elementary school in Javornice at the turn of the 19th and 20th century. It focuses not only on its establishment and history, but the teaching staff as well. The introductory chapters also include a brief history of the village and development of education in the 19th and the beginning of the 20th century.

KEYWORDS

Javornice – education – 19th and 20th century - teachers

Obsah

Úvod.....	1
I. Dějiny obce a farnosti	4
I.1 Dějiny obce	4
I.2 Dějiny fary	8
II. Školské reformy v 19. a počátku 20. století	10
III. Historie školství v Javornici	14
III.1 Vývoj počtu žáků zapsaných/docházejících na škole v Javornici.....	20
IV. Osvětová a veřejně-prospěšná činnost školy	23
V. Učitelství sbor.....	26
V. 1 Vzdělání učitelů.....	27
V. 2 Významní učitelé a učitelky v Javornici	30
V.3 Učitelství konference a správa školy	33
V. 4 Učitelství spolek	36
VI. Školní budova	37
VI.1 Obecné předpoklady	37
VI.2 Příklad javornické školy.....	39
VI.3 Školní knihovna	42
VII. Slavnosti a církevní obřady	44
VIII. Školství a zdraví	47
Závěr.....	50
Seznam použitých pramenů a literatury	54
Resumé	56

Úvod

V této práci s názvem „Obecná škola Javornice na přelomu 19. a 20. století“ se hodlám zabývat touto školou ve sledovaném období. Chtěla bych popsat nejen její vznik a vývoj, ale také se zmínit o učitelích a dětech.

Práce je členěna do několika kapitol. V úvodní kapitole popisují historii obce Javornice a fary. Jsou zde chronologicky sepsány dějiny obce od první zmínky až po 20. století.

Další kapitola se jmenuje „Školské reformy v 19. a počátku 20. století“. V této kapitole jsou vypsány důležité mezníky ve školství, např. vydání Všeobecného školního řádu, soustava tří typů škol, zřízení ministerstva vyučování a kultury, Hasnerova reforma a další.

Poté následuje kapitola s názvem „Historie školství v Javornici“, kde již probíhá samostatné zkoumání místní školy. Popisují zde vývoj školství, docházku, školní radu a expozituru Přím.

Další kapitola se věnuje osvětové a prospěšné činnosti školy. To znamená péči o chudé žactvo, vznik Polévkového ústavu, různých přednášek a výstav.

Následující kapitola se zabývá učitelským sborem. Je rozdělena na podkapitoly věnující se vzdělávání učitelů, učitelům a učitelkám v Javornici, konferencím a učitelskému spolku.

Významná je i kapitola o školní budově a knihovně. Než vznikla školní budova, tak se učilo po domech občanů. S přibývajícím počtem žáků byla potřeba větší počet tříd, a tak ve sledovaném období vzniklo 5. tříd a celoroční expozitura na Přímě.

Následuje kapitola s názvem „Slavnosti a smuteční mše“. V tomto období se dbalo na jmeniny, narozeniny i další jubilea spojená s císařskou rodinou. Škola byla povinna je slavit s určitou úctou. Učitelé a žáci si k tomu nacvičovali různé písně, představení, pořádali slavnosti a průvody.

Na závěr se věnuji obecně dětem, které byly postihovány různými druhy nemocí. Jako určitá prevence se začínal ve školních osnovách prosazovat tělocvik.

Toto téma jsem nenašla nikde jednotně zpracované. Našla jsem pouze dva články v Jiskře Rychnovska, které pro mě nebyly moc přínosné.

K dějinám obecného školství jsem použila literaturu od Jana Šafránka¹, článek od Kamila Činátla² a dalších, kteří jsou uvedeni v seznamu literatury.

K historii obce jsem z literatury využila Augusta Sedláčka³ a Jiřího Háse⁴.

K získání informací o javornické škole jsem využila archivní prameny⁵, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Rychnov nad Kněžnou. Čerpala jsem z fondů Archiv obce Javornice a Archiv školy Javornice. Ve fondu s názvem Archiv školy Javornice se dochovaly kroniky školy, matriky, knihy cti, katalogy ručních prací, kniha předpisů a nařízení, kniha žáků obdarovaných učebními pomůckami, kniha inventáře z roku 1833 a materiály týkající se expozitury Přím. Jak je napsáno dále nejvíce jsem pracovala se školní kronikou a také s knihou popisující vybavení tříd, podle které jsem si mohla udělat představu, jak školní budova zpočátku vypadala. Ve fondu Archiv obce Javornice jsem pracovala s obecní kronikou, z které jsem čerpala hlavně historické záležitosti, jako je první zmínka o Javornici, její majitelé a různé tragické události, které obec postihly. Z tohoto fondu jsem ještě použila prameny z pozůstalosti Rudolfa Jansy – profesora gymnázia Kostelec. V jeho pozůstalosti jsem našla prameny týkající se stavby kostela a jeho oprav a také zmínku o vzniku fary v Javornici. K faře existuje samostatný archivní fond v tomto archivu. V ní se dochovaly seznamy obyvatel, ohlášky služeb Božích, kniha mešních nadací, katechese a protokoly snoubenců.

K důležitým pomůckám při psaní této práce patřily školní kroniky. V okresním archivu Rychnov nad Kněžnou jsou kroniky rozděleny podle let. Ta první kronika je od roku 1869 až do roku 1948 a jedná se o školu obecnou. Druhá kronika je od roku 1948 a popisuje školu národní.

Kroniky jsou psané česky, přehledně a myslím si, že i pečlivě. Autor nezapomněl zmínit vše, co mu připadalo důležité. Obsah je členěn podle jednotlivých školních roků. Na začátku je zachycena historie školy. V zápisech jsou i významné události v Javornici. Počáteční kapitoly píše autor podle vyprávění místních občanů, protože první léta existence

¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české, díl první i druhý*. Praha: Matice česká, 1913. a *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897.

² ČINÁTL, Kamil. *Čtenář – produkt osvěcenské reformy školství*. Kuděj, 1-2, 2005.

³ SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha: ARGO, 1998.

⁴ HÁS Jiří. *Šlechtické rody na Rychnovsku*. Praha: ONYX, 2001.

⁵ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice. Kronika obecné školy Javornice C 0845/1. SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv obce Javornice. Kronika obce Javornice C-1121/1.

školy sám nezažil. V kronice jsou uvedeny počty žáků v jednotlivých třídách a učitelé, kteří v nich vyučovali. Dále jsou zde články z tisku o významných osobnostech působících v javornické škole. Doplněna je několika fotografiemi. Najdeme zde i poznámky o školních slavnostech, pořizování školních pomůcek a o školní budově.

I. Dějiny obce a farnosti

I.1 Dějiny obce

Obec Javornice se nachází nedaleko města Rychnov nad Kněžnou. Nalézá se v Podorlické pahorkatině směrem na Rokytnici v Orlických horách. Leží v nadmořské výšce 420 m n. m. Vsí protéká Javornický potok. Nejvyšším bodem obce je Jahodová hora, která má 502 m a nalézá se nad částí obce zvanou Betlém. Do obce je možné se dostat po silnici č. 319 směrem na Rokytnici v Orlických horách nebo po silnici č. 318 směrem na Liberk. Bohužel se v Javornici nenachází železniční zastávka. Nejbližší nalezneme ve vedlejší obci Slatině nad Zdobnicí vzdálené asi 3 kilometry.

Název obce Javornice má různé interpretace. Velmi pravděpodobné je, že název vznikl podle zde hojně rostoucích javorů. Ve farní kronice totiž můžeme nalézt větu, „kde ještě rostou javory“. Od dob středověku mohla ves nést název i po svém zakladateli nebo jej také mohli přinést kolonizátoři podle názvů bývalých sídlišť.⁶

Nejstarší doklad o existenci této vesnice byl sepsán pod dohledem Arnošta z Pardubic mezi roky 1344 – 1350. Jedná se o popis Pražské diecéze.⁷ V roce 1358 tu byla ves a tvrz, kterou zřejmě založil Sukoslav Drslavic z Potštejna⁸. Mezi majitele například patřili ve 14. století Jan z Vartenberka, v 15. století Jiří z Poděbrad a Vilém z Pernštejna a Pardubic a posledními byla rodina Kolovratů Libštejnských. Historie tohoto rodu sahá až k počátku 13. století, kdy je ve znaku použita orlice, která je součástí všech spřízněných větví Kolovratů. V roce 1640 získal celé panství Albrecht Libštejnský z Kolovrat od kněžny Eleonory z Mantovy. Jeho syn František Karel nechal v letech 1676 – 1690 v Rychnově postavit nový okázalý zámek. František Karel patřil k nejvýznamnějším šlechticům. Zprostředkoval mír mezi Švédskem a Polskem, za zásluhy získal Řád zlatého rouna. Dalším významným mužem rodu se stal František Antonín, který přezval panství roku 1825. Byl osvícenec a vlastenec, nejvyšší purkrabí. Měl zásluhu na založení Národního muzea v Praze, kterému daroval svoji knihovnu. Jeho smrtí roku 1861 vymřela větev Libštejnských z Kolovrat a panství přešlo do rukou Krakovských z Kolovrat. Roku 1889 začal jeden z potomků používat přídomek Krakovský-Libštejnský z Kolovrat. Majetek byl rodině zkonfiskován a po roce 1989 znovu navrácen. Současným majitelem zámku je Jan Egon.⁹

⁶ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv obce Javornice, Kronika obce Javornice C-1121/1, s. 22.

⁷ www.javornice.cz [cit. 2013-01-24]

⁸ www.javornice.cz [cit. 2013-01-24]

⁹ HÁS Jiří. *Šlechtické rody na Rychnovsku*. Praha: ONYX, 2001, s. 46-47.

Ze správního hlediska patřila část vsi Javornice od roku 1364 k Litickému panství. Centry tohoto panství byly hrady Skuhrov a Rychemberk. Další část patřila k panství okolo hradu Potštejn. V jedno panství Javornici spojil Vilém z Pernštejna. Při změně majitele bylo panství několikrát rozdělováno a nakonec Javornice patřila k rychnovskému panství.¹⁰

Místní kronikář byl zřejmě muž na pravém místě. Zdá se, že svůj volný čas věnoval zjišťování informací a zajímavostí o obci. Díky tomu dnes vím, že obec zasáhly celkem tři pohromy, které jsou zaznamenány v kronikách. První se stala v roce 1639, kdy ji zplundrovaly Švédové.¹¹ Druhá v roce 1772, kdy zde řádila cholera a třetí byla velká povodeň z roku 1801.¹²

Díky dobré informovanosti kronikáře se mi podařilo zjistit několik údajů o javornickém obyvatelstvu v 18. století. V kronice je roku 1744 zaznamenáno 34 sedláků, 3 chalupníci a 13 zahradníků, z nichž bylo několik živnostníků, např. krčmář, kameník, mlynář. V 18. století se v obci ujalo nejvíce tkalcovství a pěstování lnu. Na konci uvedeného století zde bylo celkem 130 obytných stavení, z nichž některá byla osvobozena od roboty. Jednalo se o prodej statků soukromníkům. V kronice se dočteme, že javorničtí byli rozděleni na šest robotních tříd podle majetku. Sedláci robovali každý týden se dvěma koňmi tři dny a od sv. Jana do sv. Václava dělali pěší robotu jeden den týdně. Čtvrtsedláci robovali s jedním koněm tři dny v týdnu a pěší robotu měli stejnou se sedláky. Zahradníci měli pouze pěší robotu jeden a půl dne týdně. Podruzi v katastru robotují dvacet šest dní v roce. Podruzi mimo katastr robovali třináct dní v roce.¹³ Zákonem ze dne 7. září 1848 byla zrušena roboty.¹⁴

Kostel se nachází na menším kopečku kousek od budovy školy a u něho je hřbitov. Farní zde byl již před rokem 1359 a o jeho podobě nic nevíme. Roku 1602 zde byla postavena nová stavba ze dřeva, ale její podoba je také neznámá. V letech 1623 – 1772 byl filiálním a patřil k Rychnovu. Dodnes zde stojí pozdně barokní kostel sv. Jiří, který byl postaven v letech 1785 – 1787 zedníkem J. Schubertem z Černíkovíc a tesařem F. Peychou z Třebešova.¹⁵ V roce 1855 se stal farním.¹⁶

Na konci 19. století začínal ožívat spolkový život, ne jinak tomu bylo i v Javornici. Zapojením do spolkové činnosti lidé dávali najevo svůj názor. Díky spolkům došlo k rozšíření vědomostí, myšlenek a názorů. Spolky se dělily podle svého zaměření na ekonomické,

¹⁰ SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha: ARGO, 1998, s. 358.

¹¹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv obce Javornice, Kronika obce Javornice C-1121/1, s. 33.

¹² Tamtéž, s. 53.

¹³ Tamtéž, s. 43 – 50.

¹⁴ EFMERTOVIÁ, Marcela. *České země v letech 1848 – 1918*. Praha: Libri, 1998, s. 24.

¹⁵ www.javornice.cz [cit. 2013-03-24]

¹⁶ SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha: ARGO, 1998, s. 358.

osvětové, svépomocné, zábavní a další. 7. října 1884 po posvícení vyhořel dvůr čp. 49, 50 a 200. Oheň vyšel ze stodoly Josefa Šulce čp. 200 po šesté hodině ranní. Špatná organizace hašení vedla k jednání obecního zastupitelstva o založení organizovaného hasičského sboru. Roku 1885 byl založen. Mezi jeho členy patřili i učitelé. Hasičský sbor se stal bezpečnou domobranou před požárem, povodněmi a kulturním činitelem v obci.¹⁷ V obci existoval také čtenářsko-ochotnický spolek Tyl. Po roce 1900 vznikaly i další spolky, např. Spolek pro pojištění hovězího dobytka, Včelařský spolek, Hospodářský spolek, Odbočka českých křesťanských zemědělců, Spolek pro pojišťování koní. Některé z těchto spolků po několika letech zanikly. Roku 1896 založil Kampeličku místní řídicí učitel František Trojan. Díky půjčkám z Kampeličky se v obci mohlo rozvíjet zemědělství. V témže roce se přihlásilo asi 34 členů, k jejich přijetí byla svolána valná hromada a od té doby se začalo pravidelně úřadovat. Na začátku 20. století bylo založeno vodní družstvo kvůli odvodnění pozemků a regulaci potoka, byly zhotoveny plány a sehnány peníze, ale práci překazil začátek první světové války.¹⁸

Mezi další důležité mezníky v historii obce patří války. První, která je v kronice zaznamenaná, byla ta roku 1866. Obcí prošla vojska rakouská i pruská. Pluky jízdy, dělostřelectva a škadrona husarů se usadily na různých místech v obci. Přitáhl sem i generál princ Hanoverský¹⁹, který se s dvěma pluky a škadronou utábořil na louce.²⁰ Druhou byla první světová válka. Mobilizace na ní způsobila zděšení v rodinách mobilizovaných vojáků. Všichni si mysleli, že válka nepotrvá dlouho. Lístky na potraviny a zboží přijímali občané s odporem, stejně jako polské uprchlíky (převážně židé), kteří pronikali do domácností. Nedostatek potravin, rostoucí znehodnocení peněz, stísněnost a zprávy z bojiště dávaly tušit, že válka po čtyřech letech skončí. Myslím si, že prusko-rakouská válka zasáhla obyvatele Javornice více než první světová válka. Určitá část vojska zde byla ubytovaná a občané jim museli poskytnout místo na ubytování a stravu. Když vojáci odcházeli, tak zde zajisté zanechali nepořádek a chaos. Jistou dobu trvalo než se ztráty nahradily. První světová válka byla jiná v tom, že většina mužské populace musela narukovat. Ženy tedy musely zastupovat všechnu práci a přitom se starat i o své ratolesti. Jak je napsáno výše občané se potýkali s nedostatkem potravin.

¹⁷ SOka Rychnov nad Kněžnou, Archiv obce Javornice, Kronika obce Javornice C-1121/1, s. 58.

¹⁸ Tamtéž, s. 63, 65.

¹⁹ Vilém Brunšvický se stal roku 1866 korunním princem Hannoverského království a v prusko-rakouské válce se přidal na stranu Pruska.

²⁰ SOka Rychnov nad Kněžnou, Archiv obce Javornice, Kronika obce Javornice C-1121/1, s. 57.

V 18. století se objevila myšlenka, aby některé úkoly politické správy byly svěřeny samotnému občanstvu. V jednotlivých zemích byly vytvořeny mimo zemská zastupitelstva i nižší samosprávné svazy, totiž obce, okresy a kraje, jimž byla svěřena část veřejné správy, kterou vykonávaly vlastními volenými orgány. První zákonnou úpravu dostaly obce tzv. Stadionovým prozatímním obecním zřízením ze dne 20. března 1849.²¹ K prvním volbám na základě nového obecního zřízení z roku 1849 nemáme doklady. Později na obecních listinách vidíme podpisy zvolených Josefa Zemana, následuje František Chaloupka a po něm Josef Ruffer. Dne 5. listopadu 1865 se konaly volby do úřadu okresního starosty, kterým byl zvolen javornický starosta Josef Zeman. Jenže dlouho jím nebyl, protože koncem roku 1866 rezignoval. V roce 1876 bylo voleno na základě nového upraveného volebního řádu. V tomto roce byly v obci tři volební sbory a 335 voličů.²² Uvedené roky voleb jsem popsala, protože se mi zdáli zajímavé a také byly jedny z mála zaznamenaných v kronice.

29. října 1918 se konala schůze obecního zastupitelstva, ve které bylo učiněno prohlášení o vytvoření československého státu, byl přečten zákon vydaný národním výborem a usnesení o ústavě. Dne 30. října 1918 se konala slavnost na oslavu prohlášení.²³

Mezi nejvýznamnější rodáky patří malíř, grafik a národní umělec Vojtěch Sedláček, jeho žena Marie, výtvarnice a krajkářka a etnograf, malíř a kronikář Josef Korejz-Blatinský. V obci je Památník Marie a Vojtěcha Sedláčkových, který je umístěn v jejich domě a můžeme vidět ateliér, byt umělců v původní podobě a jejich tvorbu. Část expozice představuje tvorbu Josefa Korejze-Blatinského.

K obci Javornice náleží několik osad. První nese jméno Přím a zprávy o ní pocházejí z roku 1753. Začaly se zde stavět chalupy na obecním pozemku. Dále je osada Drbálov, která měla podobný charakter jako Přím. První obydlí bylo postaveno v roce 1787. Stejným způsobem vznikly i samoty Blatiny a Čihadlo.²⁴

²¹ HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK J., DOBEŠ J. *Dějiny správy v Českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 297 – 298.

²² SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv obce Javornice, Kronika obce Javornice C-1121/1, s. 74.

²³ Tamtéž, s. 71.

²⁴ Tamtéž s. 41 – 42.

I.2 Dějiny fary

První dochovaná souhrnná písemná zpráva o farnostech dnešního okresu Rychnov nad Kněžnou pochází z let 1344 – 1350, kdy byl z podnětu pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic vypracován seznam. Z hlediska církevní správy byly Čechy rozděleny na deset archidiakonátů. Území dnešního rychnovského okresu příslušelo k archidiakonátu hradeckému. V Hradci Králové vzniklo roku 1664 biskupství a bylo rozděleno na dva vikariáty, a to dobrušský a kostelecký.²⁵

V průběhu husitských válek některé fary zanikly, jiné obsadili duchovní přijímající podobojí. Ke změnám v organizaci církevní správy došlo za protireformace. Po roce 1624 byli vypovězeni všichni nekatoličtí kněží z Čech. Nedostatek katolických kněží, kteří by znali český jazyk, negativně ovlivnil obsazování far. Řada kostelů musela být přeměněna na filiální. Tento nedostatek se postupně odstraňoval několik dalších let. Teprve koncem 17. a počátkem 18. století mohly být některé fary obnoveny či zřízeny nové fary nebo lokálie.²⁶

K rozšíření sítě farností docházelo od roku 1750, kdy se zakládaly nové fary a z většiny lokálií se staly fary.

Další změna proběhla roku 1938, kdy došlo k odstoupení pohraničí Německu. Ovlivnilo to tradiční církevní organizaci. Území zabrané v Orlických horách sice nadále zůstalo v diecézi Hradec Králové, ale byl vytvořen zvláštní biskupský generální vikariát v Trutnově.²⁷

Ve 20. století se na území rychnovského okresu nacházely 4 děkanské a 36 farních úřadů. Tyto úřady tvoří rychnovský vikariát.²⁸

V této oblasti se od dob středověku vyskytovaly také kláštery a řeholní domy, které jsou dnes už bohužel zaniklé. Prvním z nich byl například cisterciácký klášter Svaté Pole v Klášteře nad Dědinou, který byl roku 1420 vypleněn orebity. Dalším byl klášter menších bratří kapucínů založený v 17. století v Opočně, ale o několik desítek let ho vypálili. Později ho obnovily a také zde vznikl Okresní sirotčinec řízený kongregací Chudých školských sester de Notre Dame. V Rychnově nad Kněžnou byla na začátku 18. století založena kolej školního řádu piaristů a gymnázium. Roku 1777 gymnázium zaniklo a místo něho zřídili hlavní školu,

²⁵ MACH Jiří a kol. *Křesťanství v Podorlicku: Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti*. Rychnov nad Kněžnou: Státní okresní archiv, 2000, s. 14 a 284.

²⁶ HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK J. a DOBEŠ J. *Dějiny správy v Českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 184 – 190.

²⁷ Tamtéž, s. 196.

²⁸ SOKA Rychnov nad Kněžnou, MATOUŠ V.: FARNÍ ÚŘAD JAVORNICE 1773 - 1945 (1965). Sdružený a skupinový inventář (část), 1970, s. 6.

na níž piaristé i dále vyučovali. Ke konci 18. století piaristé kvůli přetrvávajícím problémům odešli a tak škola také zanikla.²⁹

Jak je výše napsáno tato lokalita se připomíná již v roce 1350. Farní kostel sv. Jiří byl vybudován v letech 1785 – 1787 na místě původního dřevěného kostela, když se jednoho dne zřítíla jeho severní stěna při vstupu kostelníka dovnitř.³⁰ Do roku 1833 patřila administrativa Javornice do nekořského vikariátu. Po roce 1834 už náležela k vikariátu rychnovskému. Fara byla zřízena až roku 1855 bez zvýšení dotace.³¹ K obci Javornice byly přiřazeny tyto osady Drbálov, Panská Habrová, Jaroslav, Přím a Ochoz.³²

Kněží se podíleli na rozvoji školství a vzdělanosti v 19. století. Měli vliv na zakládání knihoven. Farář byl osobou, která dokázala ovlivnit život obyvatel, jejich mínění a názory a také postoj ke společenským a politickým událostem nejen v obci. Díky hodinám náboženství měl duchovní vliv děti.³³

²⁹ MACH Jiří a kol. *Křesťanství v Podorlicku: Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti*. Rychnov nad Kněžnou: Státní okresní archiv, 2000, s. 60.

³⁰ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv obce Javornice, Pozůstalost Rudolfa Jansa-profesor gymnasia Kostelec, inventární č. 10, č. kartonu 124, s. 4.

³¹ Tamtéž s. 1.

³² PALACKÝ, František. *Popis království českého čili podrobná poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a tvrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obyvatelstwa dle popisu r. 1843*. Praha: knihkupectví J. G. Kalve, 1848, s. 150.

³³ MACH Jiří a kol. *Křesťanství v Podorlicku: Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti*. Rychnov nad Kněžnou: Státní okresní archiv, 2000, s. 286 – 287.

II. Školské reformy v 19. a počátku 20. století

Největší změny ve školství jsou spojeny se jménem habsburské panovnice Marie Terezie. Za její vlády byl dne 6. prosince 1774 vydán Všeobecný školní řád, kde byl poprvé vyjádřen zájem státu o vzdělání všech vrstev obyvatelstva. Podle něho se děti nejprve měly naučit jednotlivá písmena, poté je slabikovali a nakonec se je začali hromadně číst. Učitel používal slabikář a později knihu ke čtení, tzv. malý katechismus. Látku se žáci učili z paměti podle slabikovací metody, která spočívala v tom, že učitel napsal na tabuli počáteční písmena učeného textu, poté je smazal a žáci text opakovali z paměti.³⁴

Vznikly nové typy škol, z nichž některé poskytovaly takové vzdělání, že bylo možné dále pokračovat na gymnáziu. Zřízením těchto škol byl dán základ třístupňové školské soustavy. Po roce 1789 byl pevně stanoven systém organizace nižšího školství a děti od 6 do 12 let měly povinnou školní docházku.

Organizace elementárního školství byla svěřena zaháňskému opatu Johannu Ignazi von Felbigerovi (1724 – 1788). Do Vídně byl pozván samotnou Marií Terezií jako uznávaný reformátor pruského a slezského školství. Díky němu vznikly tři typy škol – triviální, hlavní a normální.³⁵ Školy triviální vznikaly při farách i v dalších obcích jako školy filiální. Školy hlavní byly zřizovány v krajských městech a školy normální v zemských centrech. Všechny zákonem zřízené školy měly poskytnout pouze základní, tedy elementární vzdělání. Náplní výuky, konané v mateřské řeči, se stalo čtení, psaní, počítání, náboženství a základy vlastivědy, přírodopisu, zeměpisu a k obecným znalostem patřil zpěv, kreslení, tělocvik a později také ženské ruční práce.³⁶ Dozorcem nad triviálními školami byl vikář na místní úrovni farář, který podával zprávy zemské studijní komisi dvakrát do roka.³⁷

Několik strukturálních změn najdeme v organizačním řádu obecného školství, v tzv. Schulkodexu, vydaném dne 11. srpna 1805. Tím se měla výuka zabývat pouze čtením, psaním a počítáním. Rozšířena bylo učení o náboženství jako základu mravní výchovy. Nad školstvím byl zesílen dozor církve.³⁸

Školní rok začínal v den Věch svatých. Od roku 1826 se jím stal den 1. říjen. Prázdniny na venkově se stanovovaly podle doby žní, senoseče či vinobraní. Na městské

³⁴ ČINÁTL, Kamil. *Čtenář – produkt osvícenské reformy školství*. Kuděj 2005, 1-2, s. 61.

³⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897. s. 2.

³⁶ Tamtéž, s. 164.

³⁷ Tamtéž, s. 132.

³⁸ LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009, s. 198.

škole byly prázdniny pevně stanoveny od 15. srpna do 1. října.³⁹ Žáci chodili do škol v zimním období na osmou hodinu a učili se do jedenácti. V létě začínali již o hodinu dříve. Odpolední vyučování bylo stanoveno bez ohledu na roční období na druhou hodinu a učilo se dvě hodiny.⁴⁰ Vyučování probíhalo každý den kromě neděle, středy a soboty odpoledne. Ročně učitel vypracoval soupis dětí školou povinných podle domovních čísel, rok a datum narození s matrikou porovnal místní duchovní. Do školy se přijímalo dvakrát do roka, a to na podzim a na jaře.⁴¹ Takto vzniklé školy fungovaly až do roku 1869.

V březnu 1848 bylo zřízeno ministerstvo vyučování a kultu,⁴² které nahradilo dvorskou studijní komisi zřízenou již roku 1760. Tato komise měla správu nad všemi školskými věcmi a školami v říši a jejím předsedou byl vídeňský arcibiskup, nazývaný generální studijní direktor. „Pro každou korunní zemi existovala provinciální studijní komise, která podávala zprávy a návrhy dvorské studijní komisi.“⁴³

Za vlády Františka Josefa I. se školství znovu dostalo pod dohled církve. Došlo k tomu v důsledku vzniku konkordátu⁴⁴ podepsaného roku 1855. Od té doby církve schvalovala učebnice, obsazovala učitelská místa a stanovila náboženské obřady jako součást výuky. Církve také vlastnila studijní fondy, které byly pod dozorem biskupů.⁴⁵

S ústavou vydanou v prosinci roku 1867 přišly změny ve školství. V lednu dalšího roku byl vydán říšský zákon, kterým byl zrušen konkordát. Církvi zůstalo pouze řízení a organizování vyučování náboženství a mohla také zřizovat soukromé školy pro děti určitého vyznání. Světskými orgány školské správy se staly místní, okresní a zemské školní rady. Okresní školní rada rozhodovala o vzniku nových škol a prostřednictvím inspektora dohlížela na školství. Místní školní rady dbaly na dodržování a plnění nařízení vyšších úřadů, spravovaly školské fondy a rozhodovaly o osvobození od placení školného. Pokud politický okres patřil do jazykově smíšené oblasti, působily zde dvě okresní rady nebo správa nad jazykově menšinovými školami připadla sousednímu okresu. Do školních rad byli voleni zástupci obcí.⁴⁶

³⁹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české, díl první*. Praha: Matice česká, 1913, s. 219.

⁴⁰ FASORA, Lukáš (ed.). *Člověk na Moravě v 19. století*. Brno: CDK, 2008, s. 113.

⁴¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 114.

⁴² ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české, díl druhý*. Praha: Matice česká, 1918, s. 5.

⁴³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české, díl první*. Praha: Matice česká, 1913, s. 130.

⁴⁴ Dohoda mezi rakouskou vládou a Vatikánem. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české, díl druhý*. Praha: Matice česká, 1918, s. 74.

⁴⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 91.

⁴⁶ FASORA, Lukáš (ed.). *Člověk na Moravě v 19. století*. Brno: CDK, 2008, s. 118.

Dne 14. května 1869 byl vydán školský zákon ministra vyučování Leopolda Hasnera. Tomuto zákonu se také říká Květnový zákon či Velký říšský zákon. Tento zákon zmodernizoval některé předpisy z dob Marie Terezie a prodloužil školní docházku na osm let. Byla zřízena obecná a měšťanská škola, učitelské ústavy atd.⁴⁷

V roce 1870 byl vydán Řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné, který stanovil základní pravidla chování dětí ve škole, povinnost dětí a učitelů a zákaz tělesných trestů. Pozitivem tohoto zákona bylo zesvětštění a zestátnění školství. Negativem bylo, že obce nechtěly platit výdaje spojené se zřízením a udržováním školní budovy.

Zvýšilo se společenské postavení učitele, jelikož dostával stálý plat a nemusel již vybírat peníze od rodičů. Před přijetím zákona tvořily učitelský plat pevné a pohyblivé složky. Mezi pevné složky patřily tzv. solarium, které učitel obdržel jednou ročně, školní plat v peněžních dávkách a školné, které platili majetkově zabezpečení žáci jednou týdně. K pohyblivým složkám náležela štola, která se dělila mezi faráře a učitele, koledu dostávali především v naturáliích. Dále dostával naturálie, jako dávky obilí, piva, dřevo na topení ve třídě a v bytě. Poslední složkou platu se staly příjmy z fundací. Plat učitele se lišil podle kraje. Jelikož plat nebyl dostačující, učitelé si přivydělávali například jako hráči na hudební nástroje. V průběhu 19. století došlo ke změnám v platech. Učitelský plat se nejprve dělil do čtyř a poté do pěti platových tříd. Učitelé-muži dostávali ještě příplatky, protože na jejich platu závisela jejich rodina, kdežto ženy-učitelky mohly vykonávat toto povolání pouze za svobodna a bez závazků.⁴⁸

Postavení učitelů v průběhu století dosáhlo změn. Z učitele se postupně stával emancipovaný státní zaměstnanec se všemi právy a povinnostmi. Snažili se zvýšit společenský statut tím, že se podíleli na činnosti obecních samospráv, psali do novin, zakládali menší peněžní ústavy a hospodářská družstva a snažili se také zapojit do kulturního života obce. Učitelé představovali určitý vzor chování pro místní obyvatele. Na začátku 20. století učitelé patřili nejen k zakladatelům muzeí, ale někdy určovali i jejich vývoj. Mohli se zde více zabývat svými zájmy a koníčky. Leckdy také věnovali svoji sbírku místnímu muzeu.⁴⁹ Tito učitelé se snažili propojit muzeum se vzděláváním mládeže.

Školní docházka se postupně zlepšovala. Pravidelnost návštěvy školy ovlivňovaly některé skutečnosti, jako vzdálenost školy, majetkové poměry, potřeba dětské práce na poli a také nezáměr rodičů o vzdělání svých dětí. Špatná školní docházka byla někdy zákonem

⁴⁷ VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 73.

⁴⁸ FASORA, Lukáš (ed.). *Člověk na Moravě v 19. století*. Brno: CDK, 2008, s. 119 – 121.

⁴⁹ FASORA, Lukáš (ed.). *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: CDK, 2011, s. 70 – 71.

trestána, ale zákon také stanovil řadu úlev z povinné školní docházky pro sociálně slabší žáky.⁵⁰ Bez omluvy se neměla promeškat žádná hodina. Mezi omluvy patřily nemoc žáka, nemoc rodiče, který potřeboval ošetření a neschůdné cesty. Takto školský zákon fungoval až do roku 1948.

V roce 1883 došlo k novelizaci zákona, která se dotkla školní docházky. Byly zavedeny tzv. úlevy, kdy rodiče mohli požádat o jisté úlevy v docházce. Tyto děti mohly do školy docházet část školního roku, dopoledne nebo určité dny v týdnu. Byla zkrácena docházka na šest let a omezen obsah vzdělání.⁵¹

Učebné osnovy předepisovaly rozsah učiva každému školnímu roku podle kategorie školy a počtu tříd. Podrobné rozvržení učiva na školní měsíce určovala okresní školní rada a zemská školní rada.⁵²

Přínosem všech těchto reforem a nových zákonů bylo zestátnění nižšího školství, sjednocení vyučování a zkvalitnění výuky v rámci státu. Díky tomu se rozšířila školská síť a škola se stala dostupná pro většinu dětí. V 19. století se škola stala důležitou součástí života každého obyvatele země.⁵³

⁵⁰ NOVOTNÝ, Miroslav. Děti Státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí. In LORMAN, Jaroslav (eds.). *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, 2008, s. 159 – 160.

⁵¹ VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 76.

⁵² ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 187.

⁵³ NOVOTNÝ, Miroslav. Děti Státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí. In LORMAN, Jaroslav (eds.). *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, 2008, s. 162.

III. Historie školství v Javornici

Školství v Javornici existovalo ještě dříve než byla postavena první školní budova. Vyučovalo se v chalupách vysloužilých vojáků, kteří dětem z obce předávali své znalosti a praktické zkušenosti. Někteří uměli číst, psát i počítat. Po vojácích převzal štafetu vyučování učitel František Trojna, první vzpomínaný učitel v Javornici a ještě dlouho po vzniku školy se domu p. Trojny říkávalo „U Kantůrků“. V těchto dobách se sešlo v jedné chalupě i 20 žáků.⁵⁴

První školní budova v Javornici byla zřízena v roce 1739, byla součástí nekořského vikariátu a měla pouze jednu učebnu, ve které František Trojna učil čtení. Dalšími učiteli byli například jeho syn Jan Trojna, Jan Podolský, Šembera, Jan Jehlička, atd.⁵⁵ Nejvýznamnějším učitelům se věnuji v kapitole V. 2 Významní učitelé a učitelky Javornice.

Výuka se rozšířila o psaní a počty, dle školské reformy formulované Všeobecným školním řádem ze dne 6. prosince 1774, který vešel v platnost ke dni 1. ledna 1775. Všeobecný školní řád také ukládal povinnost zkoušek pro ty, kteří chtěli být učiteli. Na triviální školy byly potřeba tříměsíční kurzy, pro učitele škol hlavních kurzy trvaly šest měsíců. Absolventi, kteří sloužili ve škole jako pomocníci učitele alespoň jeden rok a byli starší dvacet let, se mohli přihlásit k učitelské zkoušce. Pokud uchazeč úspěšně složil zkoušku, dostal vysvědčení s prohlášením, že "může být ustanoven učitelem". Tyto kurzy a zkoušky byly prvním krokem k postupnému utváření učitelského stavu a profesionalizace učitelů. Již nemohli učit vysloužilí vojáci, náhodně vybraní místní, nebo zběhlí studenti.⁵⁶

V roce 1789 prošla školní budova rekonstrukcí a v roce 1834 se škola připojila k rychnovskému vikariátu. Přes velký počet zapsaných dětí, postačovala nadále jedna učebna. Z celkového počtu 290 žáků v roce 1845, jich pravidelně do školy docházelo pouze 37. Ti, kteří školu nenavštěvovali vůbec, pocházeli z chudých rodin a museli pomáhat rodičům s prací, neměli tedy čas chodit do školy a učit se. V roce 1848 došlo ke zrušení roboty a lidé nechtěli nadále nikoho poslouchat, proto ani nedbali na posílání dětí do školy. Bouřili se také proti odvádění desátků pro faráře a učitele, považovali to za poddanská břemena.⁵⁷

⁵⁴ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 1.

⁵⁵ TAMTÉŽ, str. 2.

⁵⁶ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha : nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 52.

⁵⁷ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 2.

Situace s docházkou se začala vylepšovat až v roce 1851, kdy bylo císařskému četnictvu nařízeno dohlížet na žáky, kteří nedbale navštěvovali školu a jejich rodiče donucovat k posílání dětí do školy. K dohledu nad docházkou žáků v Javornici přišel ve dnech 31. března a 16. června téhož roku Jan Tyller. Jelikož zjistil, že světnice je příliš malá na výuku všech dětí, tak rodiče nedbalých žáků nebyli udáni ani potrestáni. Díky skutečnostem, které hrozily rodičům, jejichž děti by školu nenavštěvovali, se zvýšil počet pravidelně docházejících dětí a bylo tedy nutné otevřít druhou třídu. Tato druhá učebna byla ke škole přistavěna a vyučování v ní začalo dne 6. října 1851.⁵⁸

Na dohlídku docházky přišel do školy dne 25. ledna 1853 dokonce i c. k. četník s panem představeným, školním dohlídačem a obecním subusem. Poznamenal si mnoho jmen, které okamžitě udal podkrajskému úřadu. Tak každý rok chodili na kontrolu četníci, ale postupně se docházka zlepšovala.⁵⁹

Na žádost rodičů došlo roku 1855 ke změně v harmonogramu školního roku, prázdniny byly přesunuty z léta na zimu. V tomto školním roce tedy byly prázdniny od 30.

⁵⁸ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 3.

⁵⁹ Tamtéž, s. 3.

prosince 1855 do 2. února 1856 a letní poloviční prázdniny od 16. srpna 1856 do 1. září 1856.
60

Další vývoj vztahů mezi místními občany a školou byl zastaven v době Rakousko-pruské války v roce 1866, kdy byla 1. třída školy využita jako ubytovna důstojníků a 2. třída jako brigádní kancelář. K vyučování škola sloužila opět od září 1866.⁶¹

Nová pravidla pro budování škol a vzdělávání učitelů byla nastolena novým školním zákonem o obecných školách, který byl vydán roku 1869. V tomto zákoně se řeší otázky rozměrů místností, osvětlení, hygieny, počtu žáků v jedné třídě nebo například pouličního ruchu a byla nařízena školní docházka dětem od 6 do 14let.

V roce 1873 byla zvolena školní rada, která si vzala na starost řešení nepravidelného navštěvování školy, respektive úplnou absenci zapsaných žáků a odpovědnost za tuto skutečnost kladla opět na rodiče žáků, což mělo za následek nepřátelský postoj těchto rodičů vůči škole. Místním školním dozorcem se stal v roce 1876 Václav Bartoš, c. k. okresním školním inspektorem Leopold Vobořil, c. k. okresním hejtmanem a předsedou c. k. okresní školní rady Stračovský. I přes vzniklý negativní vztah místních občanů ke školnímu zřízení se situace s docházkou díky neustálému dohledu zlepšovala a docházelo k otevírání dalších tříd.⁶²

V roce 1881 se vyučování rozšířilo o třetí a v roce 1884 o čtvrtou třídu. Pro účely těchto dvou tříd posloužily jako učebny pronajaté světnice v domech naproti škole, v čp. 3 u pana Josefa Šmída a čp. 192 u pana Petra Macháčka.⁶³

Počátkem roku 1881 bylo do druhé třídy zavedeno industriální vyučování (praktická výchova, dívky se učili šití, pletení, vaření a chlapci například roubování stromů). Učitelkou byla slečna Emilie Satropová, první učitelka na škole.⁶⁴

Dne 22. dubna 1886 vyměřil stavitel Josef Štauber z Rychnova nad Kněžnou základy nové školní budovy. Náklady na stavbu se odhadovaly na 19 000 zlatých. Dne 4. září následujícího roku byla škola slavnostně vysvěcena a vzpomenu i památka svěcení kostela před sto lety.⁶⁵

⁶⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 4.

⁶¹ Tamtéž, s. 5.

⁶² Tamtéž, s. 8.

⁶³ Tamtéž, s. 17 – 20.

⁶⁴ Tamtéž, s. 18.

⁶⁵ Tamtéž, s. 22.

V roce 1887 povolila zemská školní rada zřízení školní expozitury v osadě Přímě. Expozitura byla umístěna v domě čp. 22 Antonína Štajnera za 50 zlatých ročního nájmu. Učitelem zde byl určen Jan Hilgartner dosud učící v Javornice. Od roku 1890 byla škola rozšířena o další třídu (pátou).⁶⁶

Ve školním roce 1890-91 navštěvovalo celkově obecní školu i expozituru na Přímě 392 žáků, z toho školné platilo 283 žáků, ostatní byli od školného oproštěni. Kromě nich navštěvovali tři žáci z Javornice měšťanskou školu v Rychnově nad Kněžnou. Např. školní docházka za listopad byla 67 % nezameškaných. Procento propadání bylo značné, např. v 1. třídě z 66 žáků propadlo 24 dětí.⁶⁷ V tomto školním roce došlo také ke změně vyučovaného písma. Místo ležatého, které dle tehdejších poznatků bývalo prý příčinou zkřivení páteře a krátkozrakosti, bylo zavedeno písmo stojaté.

V školním roce 1892-1893 byla docházka následující: z Javornice navštěvovalo školu 173 chlapců a 169 dívek, z Drbálova 2 chlapci a jedna dívka, z Jaroslavi 9 chlapců a jedna

⁶⁶ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 27 a 31.

⁶⁷ Tamtéž, s. 32.

dívka. Do měšťanské školy v Rychnově nad Kněžnou chodily dvě žákyně a gymnázium navštěvoval jeden chlapec. Pravidelnou školní docházku plnilo téměř 50% žáků.⁶⁸

Tabulka č. 1: Žáci dle tříd ve školním roce 1892-1893

Třídy	Chlapci	Dívky	Celkem
1. třída	31	39	70
2. třída	27	28	55
3. třída	41	32	73
4. třída	41	36	77
5. třída	44	41	85
expozitura Přím	14	14	28

Ve srovnání s rokem 1845, ze kterého jsou k dispozici první číselné údaje o docházce a kdy z celkového počtu zapsaných dětí 290 (149 chlapců a 141 dívek) docházelo pravidelně do školy pouhých 37, je patrný vyšší počet zapsaných žáků (tj. 388, 198 chlapců a 190 dívek) i velké zlepšení v pravidelné školní docházce (13% v roce 1845 versus 50% v roce 1893). Podíl dívek a chlapců mezi žáky zůstává stejný, 51% chlapců a 49% dívek.

Učitelství byl přesvědčen, že je potřeba zřídit Pokračovací školu hospodářskou. Řídící učitel František Trojan podal návrh místní školní radě a obecnímu zastupitelstvu. Učitelství slíbilo při založení podporu a pracovní snahu o její rozkvět. Kurz byl povolen c. k. zemskou radou od 1. listopadu 1896 a od 1. prosince téhož roku otevřen. Přihlásilo se 27 posluchačů, kteří se učili mateřskému jazyku, hospodářským naukám, počtům a měřičství. Tento kurz vzdělával starší chlapce v hospodářství a ve všech možných naukách potřebných pro život (po první světové válce, roku 1920, byl tento kurz přeměněn na Lidovou školu hospodářskou a roku 1942 byl opět změněn na Lidovou školu zemědělskou).⁶⁹

⁶⁸ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 36.

⁶⁹ Tamtéž, s. 49.

C. k. okresní školní rada se začala zajímat, zda učitelé vodí děti do kostela na bohoslužby, jaký dohled nad nimi mají, zda vyšetřují zameškání bohoslužby, kolik času věnují zpívání církevních i světských písní. Odpověď byla následující, učitelé vodí děti do kostela, dohled nad nimi ve všední den mají dva učitelé, o nedělích a svátcích všichni učitelé. Nevyšetřují, které děti zameškaly bohoslužbu, zpívání věnují polovinu předepsaného času.⁷⁰

Občané Přímu si podali žádost místní školní radě o stavbu vhodné budovy pro celoroční expozituru, která byla projednána dne 25. května 1901. Stávající expozitura byla pouze jedna místnost pro asi 40 žáků a nebyl zde byt pro učitele. Proto obecní zastupitelstvo zakoupilo pozemek od M. Mohra v hodnotě 400 Korun.⁷¹

Protože dne 10. ledna 1901 zasáhlo zdejší obci zemětřesení, při kterém byl poničen inventář školy, začala školní rada připravovat postup pro evakuaci školy. Dne 7. října 1901 byla poprvé provedena zkouška žactva a učitelů v rychlém uspořádání opuštění školní budovy. Znamením pro začátek poplachu bylo třikrát zazvonění zvonem. Žáci i učitelé spořádaně opouštěli budovu předním i zadním vchodem dle pokynů.⁷²

Místní školní rada dávala žákům v pondělí o posvícení volno. Tento zvyk se udržel až do začátku první světové války.⁷³

Ve válečných letech bylo vyučování obtížné, jelikož chybělo topivo na vytápění tříd. Třídy se tak ve vyučování střídaly den po dni. Docházka také nebyla valná, protože se všichni sháněli po potravinách a bylo potřeba více pracovních sil. Byl nedostatek učebnic kvůli nařízením pro nové učebnice a psacích potřeb, které se stávaly dražšími. Někteří učitelé narukovali, a tak se třídy musely spojovat. V některých třídách bylo zavedeno pouze polodenní vyučování.⁷⁴

⁷⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 54.

⁷¹ Tamtéž, s. 58.

⁷² Tamtéž, s. 59.

⁷³ Tamtéž, s. 60.

⁷⁴ Tamtéž, s. 88.

III.1 Vývoj počtu žáků zapsaných/docházejících na škole v Javornici

Nejprve starost o vzdělání pochopili lidé ve městech než na venkově, lidé zámožní než chudí a rodiče chlapců než rodiče dívek. Rodiče, kteří školu nenavštěvovali jako děti, své děti do ní odmítali posílat. Jelikož zabírala mnoho času, který by mohli využít prací v domácnosti, na poli nebo v hospodářství. V devadesátých letech 18. století existovalo mnoho triviálních škol po celém území Čech, ale školní docházka byla více než bídná.⁷⁵ Na to působily nejen důvody ekonomické, ale i nedůvěra ke všemu, co přišlo „shora“. Přes snahy učitelů a farářů umožnit vzdělání všem dětem od 6 do 12 let, trval boj s docházkou celé 19. století.⁷⁶

Na venkově se většina obyvatelstva živila prací na poli. Děti vypomáhaly při práci na poli již od nejútlejšího věku, proto jejich docházka byla špatná. Školní řád toleroval výjimky a připouštěl absenci z důvodu práce v zemědělství, kvůli velké chudobě nebo pro velkou vzdálenost školy od domova. Chudé děti měly výhodu v tom, že při návštěvě školy nemusely platit školné. Což bylo něco převratného, protože školné tvořilo podíl učitelova platu. Tím se obec a především stát zavazovaly k odpovědnosti za vzdělanost společnosti.⁷⁷

Učitelé denně zapisovali žáky, kteří zameškali školu do výkazu. Pokud pedagog omluvu neuznal, podával o tom každý týden zprávu duchovnímu. Za celý měsíc o tom sepsal zprávu místnímu starostovi, který si postupně zval rodiče dětí, kteří nechodily do školy a uděloval jim peněžité trest. Tyto pokuty vybíral okresní úřad. Z nich se nejdříve splatilo učitelům školné, poté se část mohla dát na odměny pro pilné žáky nebo do fondu školy.⁷⁸

Na docházku mělo vliv i domácí vyučování, ke kterému se obraceli spíše zámožnější občané. Vedla je k tomu nedůvěra ke kvalitě školy, kterou navštěvovali všechny vrstvy obyvatelstva, strach z některých nakažlivých nemocí a obavy ze špatné dětské společnosti. Domácími vyučujícími byly učitelé či profesori veřejných škol.⁷⁹

V první polovině 19. století přibýlo několik elementárních škol na českém území a díky lepší docházce také přibýlo mnoho žáků v jejich útrokách.

⁷⁵ LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009, s. 198.

⁷⁶ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 179.

⁷⁷ Tamtéž, s. 179.

⁷⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 115 – 116.

⁷⁹ LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009, s. 200.

Počet žáků zapsaných do vyučování se téměř neměnil, od doby, kdy k Javornické škole byla zřízena expozitura v obci Přím. V této době přibyly děti z dalších okolních vesnic.

Výrazný nárůst však lze pozorovat u počtu žáků, kteří pravidelně docházeli do vyučování. Tento vývoj naznačuji v následující tabulce a grafu za roky, ke kterým byly tyto údaje zaznamenány v kronice.

Tabulka č.2 : Žáci dle tříd ve školním roce 1889 – 1890⁸⁰

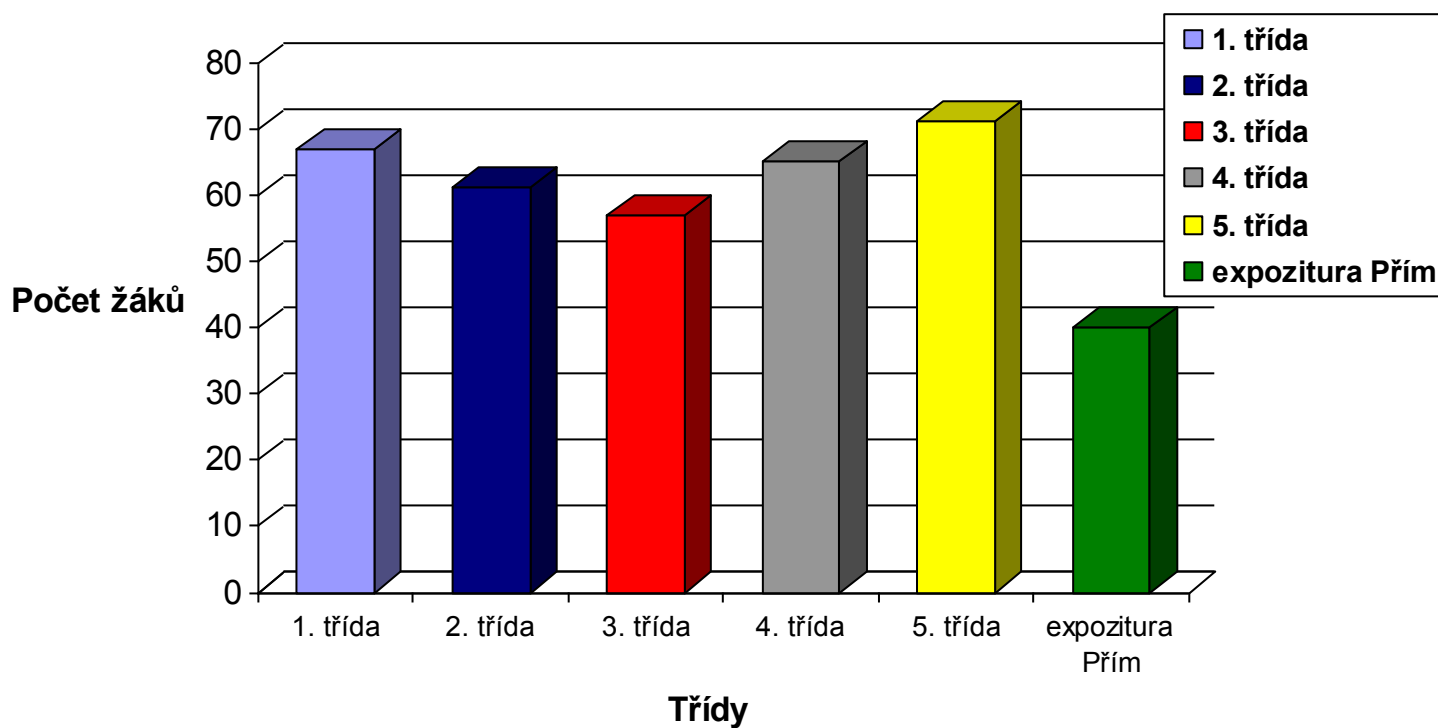
Třídy	Žáci
1. třída	84
2. třída	61
3. třída	58
4. třída	71
5. třída	97
Expozitura Přím	36

V grafu vidíme nárůst v letech 1910 – 1911, kdy započala kontrola docházky a odpovědnost byla kladena na rodiče. Se zvyšující se hrozbou trestu za neposílání dětí do školy, rostl počet žáků s pravidelnou docházkou i v následujících letech. V těchto letech došlo k otevírání dalších tříd.

V těchto dvou uvedených školních letech se počet žáků v jednotlivých třídách od sebe moc nelišil. Podle dochovaných zpráv byla nejnižší stanovená docházka asi 76 %. Což si myslím, bylo na tuto dobu velmi dobré. Když si vezmeme, že děti z chudých rodin byly používány jako levná pomocná síla v domácnostech i v zemědělství.

⁸⁰ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 31.

Graf č. 1: Žáci dle tříd ve školním roce 1910 – 1911⁸¹

⁸¹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 75.

IV. Osvětová a veřejně-prospěšná činnost školy

S veřejně prospěšnou činností školy začali učitelé, kteří chtěli pomoci chudým žákům a také zlepšit podmínky pro ostatní žáky. Kantoři nacvičovali s žáky divadelní nebo recitační představení, při kterém se vybíralo vstupné a z části obnosu se kupovali školní pomůcky, hudební nástroje či jiné věci. O chudé děti se zajímalo i představenstvo obce, které pro ně nechalo vyrobit obuv. Další činností bylo zřízení Polévkového ústavu, na který přispívaly podniky spojené se školou a okresní a obecní zastupitelstvo.

Osvětová činnost byla spojena se vzděláním nebo dostáním se do podvědomí lidí. K tomuto účelu dobře posloužily výstavy konané většinou na konci roku z prací žáků a učitelů. Pedagogové byli velmi sledovanými osobami, podle kterých se ostatní snažili něco okoukat, chovat se slušně, vzdělávat se a zajímat se o nějakou spolkovou činnost.⁸²

Učitelé se na škole v Javornici snažili pomoci chudým žákům nejen pomůckami zdarma, ale i koupí oblečení či obuvi a obstaráním stravy. Na obecní radě se také probírala situace chudých dětí ve škole. Proto představenstvo obce zřídilo fond, z kterého financovalo potřeby těchto dětí. Zřízením Polévkového ústavu měly děti alespoň jedno teplé jídlo denně, které bylo důležité pro zdravý vývoj dítěte. Mezi významné činnosti školy patřilo i pořádání výstav. Na nich se vystavovaly práce žáků i učitelů za určitý rok. Učitelé si s žáky připravovali divadelní představení k významnému datu nebo období. Ze vstupného se určitá částka použila na pomoc chudým dětem.

Takovým prvním případem byla veřejná sbírka roku 1858. Díky které se podařilo vybrat obnos 72 zlatých a 36 krejcarů. Tuto sbírku provedl učitel, který řídil kůr s podučitelem. Cílem bylo pořídit hudební nástroje do kostela a to se také povedlo.

Představenstvo obce obstaralo pro chudé školní děti sedm párů bot a jedenáct párů střevíců za 32 zlatých a 68 krejcarů. Obuv vyrobil obuvnický mistr Václav Mareček. Za obuv dostal zapláceno z fondu obecné chudé kasy.⁸³ Působením řídícího učitele Františka Trojana byl poprvé zřízen polévkový ústav pro chudou školní mládež. Stravováno bylo 105 chudých dětí polévkou. Schodek po dobrovolné občanské sbírce byl doplacen výtěžkem ze školního představení báchorky Svěcení kočičky, které se hrálo v březnu 1903. Polévkový ústav byl otevřen dne 11. prosince 1902. Polévky vařil řezník Adolf Štěpánek za 50 haléřů. Na vaření

⁸² FASORA, Lukáš (ed.). *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno, 2011. kapitola Učitel – osvětový pracovník

⁸³ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-845/1, s. 4.

polévek přispěla firma vyrábějící školní pomůcky 4 koruny, okresní zastupitelstvo 66 korun a obecní zastupitelstvo v Javornici 10 korun.⁸⁴

Na velikonoční pondělí si učitelský sbor s žáky připravil divadelní hru „Krasata“, královna vil a lesních panen v lesech vodolovských, od J. K. Hraše⁸⁵. Výnos z této akce se použil na koupi školních potřeb pro chudé žáky.⁸⁶ Žáci si se svými učiteli nacvičili další představení. Jednalo se o pohádku se zpěvy o třech dějstvích s názvem Krakonošova píseň.⁸⁷

V roce 1891 byla uspořádána zemská jubilejní výstava v Praze, na kterou byly posílány práce zdejších žáků (slohová cvičení, výkresy a věci z ženských ručních prací). Na konci školního roku si škola zorganizovala vlastní výstavu žakovských prací všech tříd.⁸⁸ Na konec školního roku 1893 uspořádali učitelé výstavu ženských ručních prací ve 3. třídě a na expozituře se zřídila výstava všech školních prací.⁸⁹

Na oslavu 50letého panovnického výročí Jeho veličenstva císaře Františka Josefa uspořádalo učitelstvo rychnovského školního okresu výstavu. Nesla název Okresní školská výstava a konala se ve dnech od 7. do 15. srpna 1898 v Rychnově nad Kněžnou. Výstava podala obraz o obecném školství rychnovského okresu. Kromě prací žáků a učitelů zde byly vystaveny různé učební pomůcky nakladatelů, potřeby pro psaní a kreslení, pro ženské ruční práce, školní literatura, správně uspořádaný kabinet fyziky, tělocvičné nářadí a hry pro mládež. Pořadatelé výstavy byli řídící učitel František Trojan z Javornice, řídící učitel Jan A. Koutník z Borohrádku, řídící učitel Josef Smrtka z Velké Čermné, ředitel měšťanské školy Ludvík Frauenberg z Rychnova, ředitel měšťanské školy Gothard A. Lašek z Vamberka, F. Jaroš z Rychnova a řídící učitel František Štěpán z Chlen. Každý z těchto vyjmenovaných pánů měl na starosti jinou část oddělení výstavy, např. František Trojan oddělení statistických tabulek, Gothard A. Lašek oddělení zeměpis-dějepis a František Štěpán oddělení pomůcek pro názorné vyučování a pomůcky pro pokračovací hospodářský kurz.⁹⁰

Ve válečných školních letech 1914-15 sbírali žáci jahodové a ostružinové listí, které sušili vojákům na čaj. Odeslali jim 4 velké bedny. Dívky šily košile, kapesníky, nátepníky a jiné věci pro zraněné a nemocné vojíny. Kluci zhotovovali několik tisíc papírových vložek do bot. Žáci si připravili divadelní představení a výtěžek z něho šel na válečné účely pro vdovy a sirotky padlých vojáků. Škola konala přednášky o nemocech, učitelé chodili dům

⁸⁴ Tamtéž, s. 60 – 61.

⁸⁵ Jan Karel Hraše byl český pedagog, archeolog, spisovatel, historik a zakladatel muzea v Náchodě. Narodil se dne 2. dubna 1840 v Ratajích u Bechyně a zemřel dne 6. května 1907 v Náchodě.

⁸⁶ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 21.

⁸⁷ Tamtéž, s. 72.

⁸⁸ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C 0845/1, s. 33.

⁸⁹ Tamtéž, s. 36.

⁹⁰ Tamtéž, s. 50.

od domu a sepisovali soupis zásob. Škola se stala jakýmsi centrem pro poučení a radu. Chodili sem budoucí vojáci, manželky s prosbou o pomoc při sepsání žádosti na podporu.⁹¹

⁹¹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C 0845/1, s. 82.

V. Učitelství sbor

Škola měla především své žáky vychovávat, formovat jejich postoje a vést je k pořádku, píli, šetrnosti, čistotě, slušnosti atd., aby z nich vyrostli zbožní, mravní, poslušní a pracovití občané. Klád se důraz na úctu k autoritám, jako byli panovník a stát, ale také škola a školní pomůcky – učebnice. Toto platilo zejména v 18. století.⁹²

V 19. století na venkově představovali učitel a farář jediné vzdělance a podíleli se na povznesení kulturního života obce. Učitelé reprezentovali muzikálnost a často pracovali jako varhaníci nebo správci kostelního kůru, o významných církevních svátcích nacvičovali lidové divadlo. V 1. polovině 19. století působili kantoři s faráři jako národní buditelé, obránci českého jazyka a literatury. Nebrali své vzdělání jako konečné a zapojovali se do dalších studijních aktivit, čímž byli určitým vzorem pro další občany. Předpláceli si noviny a odborné časopisy, zajímali se o regionální historii, zakládali si knihovny a zapojovali se do spolkového života. Nejvýznamnějším spolkem s lidovými zaměřením byl tělocvičný spolek Sokol a učitelé zde tvořili největší část činovníků, vzdělavců a cvičenců. Dalšími důležitými spolky se staly čtenářské, divadelní a pěvecké. Ve městech se učitelé stávali spoluzakladateli muzeí s regionální tematikou.⁹³

⁹² NOVOTNÝ, Miroslav. Děti Státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí. In LORMAN, Jaroslav (eds.). *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, 2008, s. 156.

⁹³ FASORA, Lukáš (ed.). *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno, 2011, s. 248.

V. 1 Vzdělání učitelů

Na konci 18. století byla jasná představa o tom, jaký měl učitel být. Především měl být mravný, bohabojný, tělesně zdatný a pilný, měl ovládat němčinu a učit měl podle Knihy metodní, jejímž autorem byl Johann Ignaz von Felbiger.

Pedagog měl být přítomen ve třídě alespoň patnáct minut před začátkem hodiny. Jeho slovo mělo svoji váhu a důležitost, měl si všimnout dětí i mimo vyučování a neměl jim trpět návštěvu tanečních zábav.⁹⁴

Pokud se někdo chtěl stát učitelem na obecné škole. Jeho povinností bylo zapsání se na tříměsíční kurz na hlavní škole, který absolvoval s dobrým prospěchem. Závěrem tohoto kurzu byla zkouška skládající se ze dvou částí, a to ze znalostí teoretických i praktických. Zkoušku vykonával uchazeč pod dohledem okresního školního dozorce. Dne 7. dubna 1822 byl dvorským dekretem kurz prodloužen na šest měsíců. Pokud kandidát pomáhal nejméně rok jako pomocník a dosáhl požadovaného věku dvaceti let, mohl žádat okresního školního dozorce o vysvědčení pro funkci učitele.⁹⁵

V případě, že učitel potřeboval pomocníka, požádal o svolení svého okresního dozorce. Velký počet dětí, učeben a věk pedagoga hrály přitom klíčovou roli.⁹⁶

Ministerským vynesením ze dne 17. září 1848 č. 6111 se konaly pouze jednorocní vzdělávací kurzy pro učitele, které se o rok později staly dvouletými. Uchazeč o učitelské vzdělání musel splňovat tyto podmínky: předložit vysvědčení s dobrým prospěchem z dvou- nebo trojtřídní nižší reálky nebo nižšího gymnázia, dovršení šestnácti let, být fyzicky a mravně zdatný a mít částečnou znalost hudby.⁹⁷

Na učitelských ústavech patřily mezi povinné předměty „náboženství a biblická dějprava, vychovatelství a vyučovatelské, jazyk mateřský (čtení, pravopis, nauka o slohu a mluvnice), počítání, krasopis a rychlopis, kreslení a měřičství, zpěv a hra na varhany a nauka o hospodářství. Student si mohl vybrat i volné předměty, jako tělocvik, výuka hluchoněmých, slepých nebo hospitování v opatrovně.“⁹⁸

Každý učitelský ústav měl zpracovanou osnovu a týdenní rozvrh hodin, které potvrdilo c. k. místodržitelství se souhlasem ordinariátu. V prvním ročníku se vyučovalo spíše teoreticky a druhý ročník byl určen pro praktické vyučování. Na konci každého ročníku

⁹⁴ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C-0845/1, s. 15.

⁹⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha : nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 52.

⁹⁶ Tamtéž, s. 54.

⁹⁷ Tamtéž, s. 95.

⁹⁸ Tamtéž, s. 96.

museli studenti složit zkoušku. Ve druhém ročníku to byla současně i jejich zkouška způsobilosti. Při zkoušce nebyly posuzovány pouze znalosti, ale také metoda vyučování a přednes. Pokud kandidáti uspěli chvalitebně, obdrželi vysvědčení způsobilosti pro funkci učitele na triviálních školách. Jestliže uspěli dobře, dostali vysvědčení způsobilosti pro podučitele. Kdo uspěl výborně ve všech předmětech, získal vysvědčení způsobilosti učitele na hlavní škole. V případě, že někdo neuspěl, mohl druhý ročník opakovat nebo byl pro neschopnost propuštěn.⁹⁹

Vedle učitelských ústavů byly zřízeny i jednorocní kurzy pro podučitele při venkovských hlavních školách. Vyučování probíhalo stejně jako na učitelských ústavech, a to v teoretické i praktické rovině. V Českém království existovalo roku 1849 pět učitelských ústavů, dva v Praze a to český a německý, v Litoměřicích, Hradci Králové a v Českých Budějovicích. Kurzy pro podučitele se vyskytovaly v Plzni, Chebu, Jáchymově, Chrudimi, Chomutově a Liberci.¹⁰⁰

Ke konci 70. let 19. století proběhla reorganizace učitelských ústavů. Vznikly ústavy pro učitele a ústavy pro učitelky. Při každém ústavu se nacházela škola obecná jako škola cvičná a při ústavu učitelek byl navíc ještě kurs pro učitelky industriální a kurs pro pěstounky a zahrádka dětská. Ve školním roce 1870-1871 byly upraveny české učitelské ústavy v Praze pro učitele i učitelky, v Hradci Králové, Kutné Hoře, Jičíně a Soběslavi a německé ústavy v Praze také pro obě pohlaví, v Chebu, Litoměřicích, Trutnově a Českých Budějovicích. Po několika letech přibyl jeden český ústav v Příbrami a německý v Chomutově.¹⁰¹

„Závažnými předměty pro kandidáty a kandidátky byly náboženství, pedagogika s praktickým cvičením (vychovatelství, přehled školních zákonů a nařízení), vyučovací jazyk, zeměpis, dějepis s naukou o ústavě, matematika s geometrií, přírodopis, přírodopyt, kreslení, krasopis, tělocvik. Kromě toho se kandidáti učili polnímu hospodářství, chrámové hudbě, o vyučování hluchoněmých a slepých a o zřízení školy mateřské. Kandidátky se učily ručním pracím a organizaci mateřské školy. K nezávažným předmětům patřil druhý zemský jazyk a jiné světové jazyky.“ Od roku 1891 se na učitelských ústavech vyučovalo zdravotovědě a školní hygieně.¹⁰²

Do prvního ročníku byl přijat každý, kdo dosáhl patnácti let, byl tělesně zdatný, morálně bezúhonný a měl dostatečné vzdělání. Po čtyřletém studiu studenti složili zkoušku

⁹⁹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha : nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 99 – 100.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 102 – 103.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 209 – 211.

¹⁰² Tamtéž, s. 211.

z dospělosti za předsednictví vyslance zemského školního úřadu. Zkouška nebyla přístupná veřejnosti. Zkouška se skládala z části písemné, praktické a ústní. Složením této zkoušky se studenti stávali podučitelem.¹⁰³ Po této zkoušce musel jako podučitel učit nejméně dva roky na některé obecné škole a poté musel složit zkoušku z učitelské způsobilosti. Díky tomuto vysvědčení mohl kandidát vyučovat na školách obecných nebo měšťanských. Zkoušení probíhalo dvakrát do roka, a to v dubnu a říjnu. Tato zkouška se dělila na praktickou a teoretickou. Teoretická část byla rozdělena na ústní a písemnou a ústní zkouška probíhala veřejně.¹⁰⁴

¹⁰³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha : nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 212, 218.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 227.

V. 2 Významní učitelé a učitelky v Javornici

Mezi učitele, kteří učili na této škole, patřili i někteří bývalí studenti. Tito lidé pocházeli ze starousedlých selských rodin. Ostatní pocházeli z různých sociálních poměrů a měst po celém území země. Po obecné škole navštěvovali gymnázia nebo c. k. vyšší reálky a poté šli na učitelský ústav. Ženy chodily na měšťanskou školu a poté na soukromé učitelské ústavy.

Nejprve sem přišli jako podučitelé, kteří zde minimálně rok sbírali zkušenosti a až potom mohli složit zkoušky z učitelské způsobilosti. Pro některé bylo místo učitele na javornické škole jejich prvním zaměstnáním. Někteří na této škole chtěli učit, jiní to brali jako tzv. přestupní stanici. Učitelé vystřídali mnoho míst než našli to pravé.

Kantoři se začleňovali do různých spolků. Jejich doménou byl Čtenářsko-ochotnický spolek Tyl, dále hudební spolek, spolek dobrovolných hasičů, atd. Jeden z vyučujících se věnoval sázení stromků pro školu i obec. Řídící učitel František Trojan, jak je uvedeno níže, založil několik Kampeliček a Hospodářskou besídku. Josef Ruffer se dokonce stal i starostou obce.

Většina učitelů se věnovala i osvětové činnosti a psala příspěvky do různých novin a učitelských časopisů. Kantoři mohli být za svoji zodpovědnou činnost škole a za její příkladné vedení pochváleni.

V období války několik učitelů přerušilo dráhu učitele a narukovalo. Po válce se opět vrátili ke svému dřívějšímu povolání.

Existoval případ, kdy při nepatrném zvýšení služného učitelům roku 1857 se proti tomu začali někteří občané bouřit a závidět jim. Za hrubé přestupky si je úřady předvolávali a tím se věc pomalu vracela do pořádku.¹⁰⁵

Od roku 1868 zde působil jako podučitel Jan Jehlička, který byl řídícím učitel a působil zde celých 33 let.¹⁰⁶

Mezi významné učitele patřili Josef Ruffer, Adolf Vojtěch Obst, František Trojan a z učitelek například Anna Macháčková.

Josef Ruffer se narodil v Javornici, v starousedlé rolnické rodině. Navštěvoval tu obecnou školu a pak studoval na gymnáziu v Rychnově nad Kněžnou. Byl podučitelem v Javornici tři roky. Učitelství zanechal a pobyl nějaký čas na vojně jako poddůstojník. Vrátil se do Javornice, kde zdědil hospodářství a hostinec po rodičích. Byl členem obecního

¹⁰⁵ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C-0845/1, s. 4.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 11.

zastupitelstva, radním a dvacet pět let oblíbeným starostou. Během první světové války obec ochraňoval před těžkostmi, chtěl následky války, co nejvíce zmírnit a celá obec mu byla vděčna. Proto na něj bylo i dlouho po smrti s úctou vzpomínáno. Stal se školním dozorcem, předsedou místní školní rady, výborným ochotníkem Čtenářsko-ochotnického spolku Tyl, funkcionářem hasičského sboru a župním hasičským dozorcem. Byl i členem c. k. okresní školní rady a okresního zastupitelství.¹⁰⁷

Adolf Vojtěch Obst pocházel z Doudleb nad Orlicí. Jeho první učitelské místo bylo v Javornici, učil zde od roku 1895. Byl velmi snaživý a zajímal se o vědu. Soukromě studoval cizí jazyky (angličtinu, francouzštinu, němčinu aj.) a byl dobrý hudebník. Zdejší učitelé si založili hudební spolek a koncertovali. Vynikal v ovocnářství a společně s řídícím učitelem Františkem Trojanem vysazovali stromy na školním pozemku a občanům obce, a když mohli tak radili jak na to. Byl mnoho let jednatelem spolku dobrovolných hasičů a působil i v ochotnickém spolku Tyl. Později byl ředitelem Francouzské školy v Praze. Při studijních a jiných výpravách českých učitelů do zahraničí byl jejich organizátorem, průvodcem a tlumočnickem. Zvolili ho starostou Ústředního spolku učitelských jednot v Čechách pro svoje zásluhy a práci pro učitele. Přispíval do učitelského tisku Český učitel.¹⁰⁸

František Trojan se narodil v Písku. Obecnou školu a gymnázium navštěvoval v Písku. Poté studoval filozofickou fakultu dva roky ve Vídni a dva roky v Praze. Od roku 1892 působil jako řídící učitel v Javornici. Byl vzorem pracovitého, vzdělaného a přísného učitele. Pracoval ve všech možných spolcích pro povzbuzení lidu. Založil spořitelni a záložní spolek pro Javornici a okolí roku 1895, založil mnoho Kampeliček v Čechách, přednášel a uvědomoval o tom venkovský lid. Psal články do novin. Byl zvolen poslancem do říšské rady. Založil hospodářskou Besídku. Vedl také obecní ovocnou školkou, pořádal stromkové slavnosti. Jeho práce přinesla veliký užitek nejen ve vzdělání, ale také v kulturní a hospodářské oblasti. Zvolili ho náměstkem starosty Ústřední jednoty hospodářských družstev v Praze.¹⁰⁹

Anna Macháčková se narodila v Javornici. Navštěvovala obecnou i měšťanskou školu v Rychnově nad Kněžnou a poté ženský učitelský ústav v Litomyšli, kde obdržela vysvědčení učitelské dospělosti. Vysvědčení způsobilosti absolvovala v Kutné Hoře. Vyučovala na mnoha školách v rychnovském okrese např. v Javornici nebo na obecné měšťanské škole

¹⁰⁷ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 16.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 46.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 64.

v Rychnově nad Kněžnou. Všude se pilně věnovala dětem, jako členka Sokolu nebo tím, že působila osvětu na veřejnosti. Byla dcerou řídicího učitele v Javornici Josefa Macháčka.¹¹⁰

¹¹⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 94.

V.3 Učiteléské konference a správa školy

Učiteléské konference se konaly, aby se učitelé dohodli na pravidlech vyučování, o disciplíně a o vychovatelských metodách. Porady byly trojího členění, a to místní, okresní a zemské. Místní svolával správce školy a konaly se jednou za měsíc. Přítomnost na poradě byla povinná a hlasovalo se na ní prostou většinou hlasů. Na začátku roku se jednalo o rozvrzích hodin a o zařazení nových žáků do tříd. Na konci roku probíhala jednání o postupu žáků do vyšších ročníků, o stavu a podobě třídy a o výroční zprávě. Okresní porady se pořádaly za předsednictví okresního školního inspektora. Zde byly projednávány učebné osnovy, učebnice a čítanky, metody vyučování, knihovny a různé další problémy týkající se okresu. O poradě se vždy sepsal protokol, který byl předložen okresnímu školnímu úřadu. Zemská školní porada nebyla tak častá. Jednalo se o zvelebování obecného školství, o právech, povinnostech a poměrech učitelů. Tato porada se svolávala v době hlavních prázdnin do sídla zemského školního úřadu.¹¹¹

Počátky učiteléských porad jsou spojené se jménem K. S. Amerlinga, který s nimi začal již v 1. polovině 19. století. Konferencí se účastnilo i duchovenstvo, které také mohlo mít připomínky k odborným tématům, vychovatelským přístupům nebo metodám vyučování.¹¹²

První učiteléská porada v rychnovském okrese se konala roku 1864 ve Vamberku pod vedením pana Karla Nováka, vambereckého faráře. V tomtéž roce se konaly ještě dvě porady a to v Rychnově nad Kněžnou a v Lukavici. Jednání se zúčastnili jak čeští, tak i němečtí učitelé. V následujícím roce proběhla druhá učiteléská porada v Rychnově nad Kněžnou, opět za přispění českých i německých učitelů.¹¹³

Dne 10. srpna 1876 se konala okresní učiteléská konference v okresním hejtmanství v Rychnově nad Kněžnou. Na programu byla zpráva c. k. okresního inspektora o jeho pozorování na školách, referát o okresní školní knihovně a co má učitel dělat, aby byl pro žáka zajímavým po celou dobu docházky do školy, co je příčinou poklesu kázně a morálky, rozvrh učiva a tvaroznalství pro obecné školy. Nařízením c. k. zemské rady byl zrušen dávný zvyk, aby se dětem nepovolovaly v posledním masopustním dni žádné hudební plesy, což bylo schváleno. Na konci školního roku 1877 javornickou školu prohlédl c. k. školní inspektor Vobořil.¹¹⁴

¹¹¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha : nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 235 – 236.

¹¹² ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české, díl druhý*. Praha: Matice česká, 1918, s. 104 – 105.

¹¹³ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 5.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 13 – 14.

Školním rokem 1877 počínaje měl ředitel školy navštěvovat hodiny svých spoluučitelů a do třídní knihy zapisovat svoji přítomnost. Vedl protokol o měsíční poradě, kde sepisoval různé návrhy, výtky a co shledal za dobré. Výnosem c. k. zemské školní rady ze dne 3. dubna 1877 se v každé třídě obecné školy začaly vyučovat dvě hodiny katolického náboženství místo jedné. Počátkem roku 1878 začal vycházet v Rychnově nad Kněžnou „Úřední list“. Na základě zákona ze dne 19. prosince 1875, kde se upravovaly právní svazky učitelů veřejných národních škol v království Českém, byly rozděleny školní obce do čtyř tříd služného. Javornice patřila do třetí třídy.¹¹⁵

V měsíčních konferencích se učitelé snažili přijít na způsob, jak zlepšit školní docházku a kázeň. Ve školním roce 1879 – 1880 se na poradách probírala zlepšená školní docházka, dále kázeň a prospěch žáků. Na každé konferenci se četl Vládní věstník, Úřední list a Budečská zahrada. V únoru 1880 si c. k. okresní školní rada nechala zavolat rodiče, kteří neposlali děti na začátku školního roku do školy. Rodiče poté slíbili poslat své děti do školy.¹¹⁶

V učitelských konferencích se neustále mluvilo o prospěchu, kázni a školní docházce, o učitelských platech, jak se má učitel chovat, když si dítě přivlastní cizí sešit a o kolegiálnosti učitelů. Dále se jednalo o tom, jaké školní pomůcky si učitel může vyrobit, jak vyučovat zpěv, kreslení a o magnetičnosti, jak děti vyučovat hygieně a aby úřední knihy byly v pořádku.¹¹⁷

Na konferenci konané roku 1881 navrhl učitel Jan Markl rozšíření trojtřídní školy o třídu čtvrtou a také o postavení nové školní budovy. Jan Markl tedy vypracoval písemnou žádost a po odpovědi okresního zastupitelství se o tomto tématu opět diskutovalo na učitelské konferenci.¹¹⁸

Na poradu si každý učitel připravil podle něho aktuální téma, které bylo třeba probrat. Mohlo se například jednat o tom, jak má být uspořádána výuka českého jazyka podle osnovy pro jednotlivé třídy obecné pětitřídní školy, jak rozumět a provádět slohová cvičení na obecné škole, co překáží rozvoji školství v daném okresu a jak si počínat při pořádání sbírek hmyzu pro školu.¹¹⁹

¹¹⁵ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 15.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 17.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 19.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 18.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 30.

Učitelé brali své povolání svědomitě a proto dohlížely na děti i mimo školní vyučování. A proto si na konferencích stěžovali na rozpustilost žáků, bylo zaznamenáno 23 případů žáků u muziky a jeden žák dokonce pytláčil, za což dostal čtyřku z mravů.

Školní rada si pozvala 69 rodičů, aby jim vysvětlili, proč jejich děti nechodí ve školním roce 1893 – 1894 do školy. Mezi jejich omluvy patřila nemoc dětí, nemoc matky, práce na poli nebo na pastvě, starání se o menší děti, bída nebo opatření stravy. Chudé rodiny dávali děti na hospodářské usedlosti na službu, kde měli za udělanou práci stravu. Většinou to byly těžké práce, museli vstávat brzy ráno. Sedlák děti pracovně využíval, co nejvíce, a do školy je posílal velmi zřídka. Malé děti také pomáhaly s prací, např. pletly punčochy někdy i pozdě do noci, protože přes den měly stanovenou jinou práci. Děti z chudých rodin musely od jara do podzimu chodit bosé, většinou v roztrhaných šatech, na oběd dostaly nějakou černou věc, které říkaly chleba. Po první světové válce se zlepšila možnost řádného výdělku, také hospodářské poměry v rodinách, zrušily se školní úlevy a rodiče si více všímali docházky svých dětí do školy a ptali se také na jejich prospěch a spolupracovali se školou. Udaným rodičům byla uložena pokuta buď peněžitá nebo den ve vězení. Některým dětem byla snížena známka z mravů na druhý i třetí stupeň za drzé chování, rozpustilost, nepozornost nebo neurvalost. Děti chodily k muzice a obec na popud školy dala k hostincům tabulku se zákazem pro školní děti a také to nechala veřejně vybubnovat v obci.¹²⁰

Roku 1898 proběhly všeobecné výtržnosti proti židům. Proto okresní školská rada vydala výnos č. 59, v němž vybízela učitele k povzbuzení žactva ke snášenlivosti v národním i náboženském směru na školách a žádala, aby učitelé šli příkladem.¹²¹

¹²⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 40 – 41.

¹²¹ Tamtéž, s. 50 – 51.

V. 4 Učitelství spolek

Od učitelů se stejně jako dnes, tak i v minulém století očekávalo, že budou působit na mládež, že ji budou připravovat tak, aby v souladu s představami společnosti zvládla budoucí povolání i všechny další životní role. Vedle toho se učitelé často stávali důvěrníky i rádci dospělých. Zaujímalí a veřejně obhajovali své postoje a přijímali různé funkce. Za těchto okolností mohli učitelé působit jako ideální činitel lidovýchovného hnutí.¹²²

Prvním učitelstvým spolkem byla Jednota školních pomocníků pražských, založená roku 1837 k podporování členů a jejich rodin v případě nemoci a úmrtí. Na konci roku 1867 se pražské učitelstvo rozhodlo založit Besedu učitelkou. Další učitelství spolky vznikaly na přelomu 60. a 70. let. Roku 1870 se podařilo učitelům zorganizovat v Praze celonárodní sjezd. Dne 1. února 1880 došlo k založení Ústředního spolku jednot učitelství v Čechách. Nový spolek si pokládal za úkol zvelebování školství, hájení a podporu zájmů učitelů včetně dalšího vzdělávání a svolávání dalších sjezdů. Ústřední spolek měl působit jako zájmová, stavovská organizace, starající se o ekonomické záležitosti a právní postavení učitelů.¹²³

Na konci 80. let 19. století byl zřízen pedagogicko-literární odbor při Ústředním spolku. Jehož úkolem bylo sledování českého knižního trhu, zejména pedagogické literatury a četby pro mládež.¹²⁴

Po mém pátrání v archivu, jestli v obci Javornice existoval nějaký učitelství spolek, musím konstatovat, že jsem o něm bohužel neobjevila žádnou zmínku. Což mi přijde zvláštní, jelikož se učitelé museli shromažďovat v nějakém spolku. Aby si vyměňovali různé poznatky, zkušenosti a problémy, které souviseli s výkonem jejich povolání.

¹²² POKORNÝ, Jiří. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 73.

¹²³ Tamtéž, s. 74 – 75.

¹²⁴ Tamtéž, s. 76.

VI. Školní budova

VI.1 Obecné předpoklady

Podle dvorského dekretu ze dne 15. prosince 1815 mělo mít každé školní stavení prostornou učebnu. Učitelův byt byl od učebny oddělen. Učebny měly být světlé, mít vnitřní okna a kamna. V každé třídě se nacházel určitý počet lavic, černá tabule, stolek pro učitele, skříň na učebnice pro chudé žáky, židle pro visitora, faráře a místního školního dozorce a na zdi byl vyvěšen školní řád a rozvrh hodin.¹²⁵

Pokud se jednalo o stavbu nové školy, muselo se nejprve najít vhodné místo, a to zejména suché místo bez blízkosti vody a močálu, vzdušné a vzdálené od dílen hlučných řemeslníků. Poté následovaly různé nákresy, půdorys, plány a odůvodnění stavby nové školy. Náklady na stavbu si mezi sebe rozdělili vrchnost, patron a obec. Dělo se tak v tomto poměru vrchnost dala stavivo, patron vyplácel řemeslnickou práci a obec se podílela ruční a tažnou robotou. Staveniště poskytovala vrchnost a obec zdarma. Pokud patřilo někomu jinému vypláceli ho všichni tři rovným dílem. Vnitřní zařízení školy platili společně vrchnost a patron.¹²⁶

Na rozmezí 70. a 80. let 19. století měla být zřízena dvoutřídní škola tam, kde tři roky žilo až osmdesát dětí školou povinných. Pokud jich bylo už sto šedesát, tak se zřídila další třída. Škola měla stát, pokud to územní situace dovolila, uprostřed obce. V Čechách byly náklady na udržování školy rozděleny mezi obce, okresy a zemi. Školní obec zřizovala a starala se o školu, například o nájem, topivo, osvětlení, čištění místností, byt pro správce školy a zahradu. Školní okres se staral o plat učitelů, o učební prostředky a různé dotace.¹²⁷

Pokud šlo o stavbu nové školní budovy, místní školní rada našla staveniště a připravila plány a rozpočet stavby. Vše předala okresní školní radě, která s pomocí dalších odborníků projekt schválila nebo neschválila. Podmínky pro vhodné umístění a vybavení školy se od předcházející doby nezměnily. Pouze se zvětšil prostor pro žáky, lavice měly schránku na inkoust a na stěnách byly rozvěšeny různé pomůcky. Škola měla také mít svoji pitnou vodu, cvičiště, zahradu, která měla sloužit k hospodářským pokusům a k pracím učitelů a mládeže. Mohla zde být i tělocvična a záchody se nacházely v přístavku spojeném se školou

¹²⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 58.

¹²⁶ Tamtéž, s. 58-59.

¹²⁷ Tamtéž, s. 176 – 177.

krytou chodbou. Pro učitele byly zařízeny místnosti jako kabinet pro učební pomůcky, sborovna i ředitelna.¹²⁸

¹²⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 178 – 179.

VI.2 Příklad javornické školy

Než byla postavena první školní budova, učilo se v domech čp. 107 u Trojnů a čp. 85, kde se dlouho poté ještě říkalo U Kantůrků. V tomto čase v zimě po chalupách učili vysloužilí vojáci. Voják N. Minář učil dobře číst, psát a počítat. První školní budova v Javornici byla postavena roku 1739. Po padesáti letech, roku 1789, byla přestavěna. Na přestavbu věnovala gruntovní vrchnost 3 000 pálených cihel, 18 korců vápna, 51 zlatých grošů a dříví z kostelního lesa. V této budově byly pouze jedna učebna, jedna místnost (byt) pro učitele, komora a síň. Třída byla rozdělena uličkami a přepážkou.¹²⁹ V učebně se nacházelo pět skleněných oken, kamna, třináct lavic pro žáky, malý stolek, tři černé tabule, slabikovací tabulka a skříň pro školní knihy. Při škole byla jedna stodola s mlátkem, chlév pro krávu a záchod.¹³⁰

V roce 1861 byla opravována střecha, okna a chlév. Další malá renovace proběhla v roce 1878, kdy šlo o opravu plotu na školní zahradě. Pan učitel Čermák dal ze svého několik kůlů, hřebíky a řemeslníkům dával každé ráno pořádnou svačinu. Ke sklepu nechal udělat nové vnitřní dveře, ke kterým koupil dva panty a petlici.¹³¹

Ze školního roku 1883 – 1884 je znám popis tříd, který je následující. V 1. třídě bylo třináct lavic pro žáky, jeden malý žlutý stůl, dvě žluté židle, dvě černé tabule, jeden hláskovací stroj, jedno počítadlo, obraz Jeho veličenstva císaře Pána, obraz ukřižovaného Ježíše Krista, obraz sv. otce Pia IX., diplom Zlaté klasy a dvě almary pro knihovnu a ženské ruční práce.

Ve 2. třídě se nacházelo osm lavic pro žáky, jeden malý žlutý stůl, dvě žluté židle, dvě černé tabule, počítadlo, obraz Jeho veličenstva císaře Pána, obraz Jeho výsosti korunního prince Rudolfa, obraz ukřižovaného Krista a železná litá kamna.

Ve 3. třídě se nalézalo třináct lavic pro žáky, žlutý stůl a dvě žluté židle, dvě černé tabule, obraz Jeho veličenstva císaře Pána, obraz Jeho výsosti korunního prince Rudolfa, obraz ukřižovaného Krista a železná litá kamna.

Ve 4. třídě bylo sedm lavic pro žáky, černý stůl, dvě žluté židle, dvě černé tabule, obraz Jeho veličenstva císaře Pána, obraz korunního prince Rudolfa, dřevěný kříž s obrazem ukřižovaného Ježíše Krista.¹³²

¹²⁹ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 1.

¹³⁰ Tamtéž, s. 2.

¹³¹ Tamtéž, s. 17.

¹³² Tamtéž, s. 20.

Na konci 18. století se děti tísnily v učebně, ve které se nevětralo, aby neunikalo teplo. Děti se nepřezouvaly, pokud to počasí dovolilo, tak většinou chodily boso. Žáci ani nemuseli být rozděleni podle věku či znalostí na jednotlivé třídy.¹³³

Důvodů pro stavbu nové školy existovalo několik. Stará škola byla ze dřeva a už se trochu rozpadala. Dvě třídy se nacházely v soukromém obydlí. Proto se apelovalo na stavbu nové školy, která by vyhovovala počtu dětí. Dne 22. dubna 1886 byly vyměřeny základy na stavbu nové školy stavitelem Josefem Štauberem z Rychnova nad Kněžnou. Starosta obce Václav Bartoš chtěl, aby byla postavena velká a pěkná školní budova. V práci mu hodně pomáhal pan Josef Ruffer, první radní a člen místní školní rady. Na stavbu svázal potřebný materiál, účtoval, vydával řemeslníkům potřebné nářadí a vyplácel je. Sám vlastnil hospodářství a hospodu a přitom se snažil, aby školu postavil, co nejdříve. Trvalo to skoro jeden a půl roku. Schody pocházely z Dubence u Dvora Králové, dlažba byla z lomů ve Vinarech u Vysokého Mýta. Základní kámen byl položen vlevo vedle vchodu do školy a nese datum 16. května 1886. Toto datum se váže k posvěcení základů školní budovy, kdy se také konala slavnost, hlavním řečníkem byl pan Vincenc Podhajský, okresní školní inspektor z Rychnova nad Kněžnou. Do základního kamene je vložena Pamětní listina, kterou napsal pan učitel Josef Macháček. Stará škola byla na začátku srpna 1887 zbourána a vše bylo uklizeno. Nová školní budova byla dne 4. září 1887 slavnostně vysvěcena.¹³⁴

V osadě Přím bylo mnoho rodin německé i jiné národnosti, ale všude se mluvilo německy. Proto projevil německý spolek zájem postavit německou školu. Tento spolek s názvem Schulverein ji měl také finančně udržovat. Když se to dozvěděli v Javornici, tak na nic nečekali a pan starosta F. Bárta urychlil rozhodnutí žádosti k zemské školní radě v Praze. Rada povolila usnesením, aby při škole v Javornici byla zřízena celoroční školní expozitura na Přímě. Tím byl také posílen český jazyk. Na školní expozituře se začalo s výukou dne 2. listopadu 1887.¹³⁵

V roce 1901 se školní rada usnesla na postavení nové školní budovy v osadě Přím. Byla postavena stavitelem Bedřichem Hányšem z Rychnova nad Kněžnou, plány opět udělal Josef Štauber. Dne 24. května 1903 se konala tichá slavnost svěcení základního kamene pro stavbu budovy školy na Přímě. Do kamene byla vložena pamětní listina se jmény vládnoucích osob ve státě, zemi, okresu, se jmény členů okresní a místní školní rady, obecního zastupitelstva, se jmény učitelů v Javornici a na Přímě, počtu obyvatel a domovních

¹³³ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 181 – 182.

¹³⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 22 – 24.

¹³⁵ Tamtéž, s. 27 – 28.

číslech v Javornici a na Přímě. Celkové náklady na stavbu dosáhly 16 000 Korun. Dne 13. září byla slavnostně vysvěcena a druhý den se začalo učit.¹³⁶

Učební pomůcky schvalovalo ministerstvo kultu a vyučování. Zemská školní rada se zabývala plány okresů, mapami měst a pomůckami pro polní hospodářství. V každé škole měly být následující typy pomůcek: pomůcky k prvnímu čtení, tabulky počtů a počítadla, zeměkoule, mapa vlasti, Rakouska-Uherska, Evropy a Palestiny, různé kresby, sbírka fyzikálních přístrojů a zvířat a knihovna.¹³⁷ C. k. okresní školní rada v Rychnově zakoupila pro obecnou školu v Javornici mapy Čech, Moravy a Slezska, Evropy, Rakouska, Palestiny a další mapu Čech od Schobra, plán Prahy na výuku zeměpisu. Na výuku přírodopisu dostala škola nástěnné zoologické obrazy, vycpaniny (slepici, straku, kukačku, špačka, sýkoru koňadru, strnada, sovu, poštolku, čápa, ježka, křečka, netopýra,...), mořský korál, skříňku na sbírku hmyzu. Parní stroj, hromosvod, kompas, krámské a tabulové váhy, zkumavky se stojanem, ebonitová tyč, kladkostroj, kolo na hřídeli, páku, čočku, skleněnou tyč, tlakoměr se hodily na výuku přírodopisu. Na výuku matematiky získala škola závěsnou násobilku. K výuce zpěvu posloužily zpěvníky. Od místní školní rady obdržela škola tělocvičné nářadí. Pro expozituru pořídila c. k. okresní školní rada teploměr, magnetickou podkovu, kompas, ruční měch, olovnici, elektromagnet s kotvou, krámské váhy a lihový kahan na výuku přírodopisu, ruské počítadlo k výuce matematiky, svítilnu s několika obrázky, obrazy rostlin a zoologické obrazy k výuce přírodopisu, mapu Království českého a zeměkouli na výuku zeměpisu, nové kreslení, geometrická tělesa, pravítka na tabuli a kružítko k výuce geometrických tvarů a skříňku na učebnice. Od Sokola dostala peněžitý dar v hodnotě 11 zlatých. Pan A. Micka, lesní na Přímě, daroval expozituře 5 zlatých pro školní potřeby chudé mládeže a 2 zlaté na občerstvení dětí při výletě do Litic.¹³⁸ Zemský ústřední včelařský spolek daroval škole normální včelařský úl se vším náčiním, co k němu náleží. Čtenářsko-ochotnický spolek Tyl daroval peněžní dar na rozšíření školní knihovny.¹³⁹

¹³⁶ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 61.

¹³⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 249.

¹³⁸ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 30, 32, 37, 38, 43 – 44, 45, 48.

¹³⁹ Tamtéž, s. 52.

VI.3 Školní knihovna

První knihovny jsou spojené se šlechtickými rody. Až doba osvícenská usilovala o rozšíření vzdělanosti i mezi široké vrstvy obyvatelstva. Jako nejvýznamnější okamžik lze chápat založení pražské Univerzitní knihovny, která byla přístupná veřejnosti. Jednalo se o spojení klementinské, karolinské, dalších zrušených jezuitských knihoven a knihovny rodu Kinských, kterou věnoval darem František Kinský. Tato veřejná knihovna byla otevřena dne 30. října 1777. Pražští knihtiskaři měli odvádět Univerzitní knihovně po jednom výtisku každé vydané knihy. Poté to bylo rozšířeno na celé území Čech. Do začátku 20. století nechali zpřístupnit čítárnu časopisů a studovnu profesorů středních škol. Další veřejnou knihovnou byla Univerzitní knihovna v Olomouci.¹⁴⁰

Na Moravě lze nalézt další knihovnu, a to v Brně. Nejprve byla spojená s Františkovým muzeem. Poté působila jako samostatná Zemská moravská knihovna.¹⁴¹

V roce 1779 vznikla při nakladatelství c. k. normální školy čítárna pro učitele. Především učitelé a kněží zakládali knihovny při školách. Vláda se snažila pomocí stanovených seznamů povolených knih ovládat tuto instituci. Na výběru titulů se podílely také církevní organizace. V roce 1816 nařídila dvorská studijní komise zřídit knihovny na gymnáziích, které byly určené pro profesorské sbory. Tzv. hradecký plán schválený úřady roku 1820 spočíval ve zřízení obvodních knihoven ve školských okresech při vikariátních úřadech. Tyto knihovny měly být přístupné zase pouze učitelům a jejich pomocníkům. Vývoj jednotlivých knihoven při základních školách lze sledovat již od počátku 19. století. Mezi první knihovny tohoto typu patřily v Týništi nad Orlicí, Nových Dvorech a Velvarech. Guberniální dekret z roku 1838 nařizoval konzistořím zakládat a rozšiřovat knihovny při školách a vikariátních dozorcích úřadech. Tyto knihovny se staly přístupné i žákům.¹⁴²

Pro další vzdělání učitelů byla důležitá okresní učitelská knihovna. V těchto knihovnách měly být přístupné vědecké časopisy, spisy pedagogické a didaktické. Dne 20. srpna 1870 bylo vyhlášeno, že knihovna mohla být dle potřeby u každé obecné školy. Tato knihovna měla dvě části, a to pro učitele a pro žáky. V oddělení pro učitele se nacházely spisy pedagogické, didaktické, vládní věstník o věcech obecného školství, sbírky zákonů a nařízení, odborné časopisy a encyklopedie, které mohl použít pro přípravu výuky. V oddělení pro žáky se nalézaly knihy a spisy, které zdokonalovali rozumové a mravní vzdělání žáků. Všechny

¹⁴⁰ CEJPEK, J. A KOL. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Karolinum, 2002, s. 162 – 163.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 164.

¹⁴² Tamtéž, s. 170 – 172.

knihy pořizované do žakovské knihovny musely být pečlivě prozkoumány. Správcem knihovny se stal řídící učitel.¹⁴³

Ve školním roce 1877 – 1878 c. k. zemská školní rada vyřadila ze školní knihovny tyto knihy: Jen s pravdou ven! čili sprostý rozum o velikých věcech a Hlasy katolického spolku tiskového.¹⁴⁴ C. k. zemská školní rada k tomu měla pravomoc a učinila tak, jelikož se domnívala, že tato četba je pro žáky nevhodná.

První zmínku o žakovské a učitelské knihovně jsem objevila až ve školním roce 1892 – 1893. Žakovská knihovna obdržela 57 děl a učitelská knihovna 14 knih. Předpokládám, ale že knihovna v této škole existovala i před tímto rokem. Škola zde fungovala již sto let a učitelé se také museli vzdělávat a dětem doporučovat knihy ke studiu. V následujícím školním roce byla žakovská i učitelské knihovna rozšířena. Do učitelské knihovny přibyly další čtyři knihy. Do knihovny se pořídilo 25 knih žakovských a 12 učitelských. Knihovna se neustále rozrůstala v letech 1897 – 1898 o 20 knih do oddělení žakovského a 5 knih do učitelského.¹⁴⁵

Školní knihovna měla v letech 1899 – 1900 celkem 249 knih v žakovské a 136 knih v učitelské knihovně.¹⁴⁶

Ve válečných letech byly některé knihy vyřazeny jako závadné například *Temno* od Aloise Jiráska a další. Po válce byla prohlédnuta knihovna znovu a vyřadily se z ní knihy spjaté s dynastií Habsburků, ale i další inventář, obrazy a pomůcky.¹⁴⁷ Školní knihovny byly zpočátku jedinými, které poskytovaly knihy dětem. V této době vznikají čítárny pro děti. Učitel měl dohled a kontrolu nad dítětem, které zde četlo. Po roce 1919 se mohly čítárny stát součástí veřejných knihoven.

V letech 1915 – 1916 měla učitelská knihovna 204 a žakovská knihovna 562 titulů knih.

¹⁴³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 258 – 259.

¹⁴⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecné školy Javornice C-0845/1, s. 15.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 37, 42, 45, 48, 50.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 54.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 88 a 93.

VII. Slavnosti a církevní obřady

Světské a církevní svátky se dají rozdělit na soukromou a veřejnou sféru. Já se v textu zabývám pouze veřejnou sférou. Tyto slavnosti se konaly pro široký okruh lidí, většinou v kostele, škole nebo na veřejném prostranství. Slavnosti jsou spjaté s neobyčejnými věcmi, jako je hudba, světlo a nezvyklé požitaviny. Mohlo se jednat o dovážené ovoce či zeleninu nebo jen o koláč, který pro tyto lidi nebyl tak častým jídlem jako pro nás. Církevní slavnosti byly přesně vymezeny po celý rok. Měli pevně danou strukturu, co se kdy muselo udělat.¹⁴⁸

Počet slavených svátků i jejich výběr v jednotlivých letech kolísal. Oslavy spjaté s císařskou rodinou byly například oslavy jmenin panovníka a jeho ženy, výročí císařova panování, svatby či requiem za zemřelé členy panovnické rodiny. Dále se mohly slavit jubilea významných českých politiků a umělců. Kromě toho byly slavnosti na počest učitelů nebo oslavy kulatého výročí založení školy. Smutnou událostí byly zádušní mše a pohřby zemřelých učitelů. Při všech těchto slavnostech se žáci vyhnuli vyučování.¹⁴⁹

Mezi první patřila na javornickou pouť konaná svatba Františka Josefa I. s Alžbětou Bavorskou, dne 24. dubna 1854. Po zpívané mši šel průvod k hřbitovním vratům. A na památku tohoto významného dne zasadili chlapci jednu a dívky druhou lípu. Zakončeno to bylo jako každá jiná oslava bujarou hudbou.¹⁵⁰

Dne 24. dubna 1879 ve škole oslavovali stříbrnou svatbu Jejich veličenstev císaře Františka Josefa I. a císařovny Alžběty.¹⁵¹

Dne 3. prosince 1888 slavili 40ileté jubileum panování Jeho veličenstva císaře Františka Josefa I. a dne 14. února 1889 se vzpomínalo na úmrtí korunního prince Rudolfa.¹⁵²

Jmeniny Jeho veličenstva císařovny Alžběty oslavili žáci službami Božími s učiteli. Tento den se nevyučovalo. Žáci si nacvičovali různé kostelní písně například Otče náš, Sv. Václave....¹⁵³

Dne 4. října 1893 se konaly služby boží na jmeniny Jeho veličenstva císaře. Zúčastnili se všichni žáci s učiteli, kteří jim vysvětlili význam. Žáci se pravidelně zúčastňovali procesí o křížových dnech, trvajících tři dny. Pokud procesí trvalo déle, neučilo se ani odpoledne.¹⁵⁴

¹⁴⁸ LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009, s. 278.

¹⁴⁹ ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študenti a kantoři za starého Rakouska: České střední školy v letech 1867-1918*. Praha: Libri, 2007, s. 40 – 41.

¹⁵⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 3 – 4.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 16.

¹⁵² Tamtéž, s. 30.

¹⁵³ Tamtéž, s. 35.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 40.

Učitelé i žáci se koncem února 1895 zúčastnili smuteční mše za Jeho c. k. výsost nejjasnějšího prince a polního maršála arcivévodu Albrechta, o kterém bylo poté ve škole mluveno.¹⁵⁵

Dne 18. září 1898 se učitelé i žáci zúčastnili smuteční mše za zavražděnou císařovnu a královnu Alžbětu. Poté bylo ve škole promluveno o jejím životě a dobročinné a šlechteté činnosti.¹⁵⁶

Na oslavu 60iletého vladařského jubilea Jeho veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. se dne 20. dubna 1908 pořádala stromková slavnost. Při této slavnosti bylo vysázeno sedmnáct javorů a jeden akát. Dne 2. prosince byla uspořádána školní slavnost k tomuto jubileu. V jedné třídě zorganizovali výstavu uměleckých reprodukcí, druhá se proměnila na slavnostní síň. Vše začalo v devět hodin službami božími, poté následovalo zpívání písní například dvojhlasně Můj drahý domov, rakouská národní hymna. Vyprávěly se vzpomínky císaře pána, recitovali se básně a slavnost byla zakončena národní hymnou Kde domov můj?¹⁵⁷

Dalším typem oslav mohly být ty spojené se svěcením základního kamene při stavbě nové budovy školy. Tato oslava se konala dne 4. září 1887, kdy byla škola slavnostně vysvěcena. Tento den se slavilo i stoleté výročí postavení kostela sv. Jiří. V předvečer probíhalo svěcení a druhý se vstávalo za střelby z hmoždířů. V devět hodin se všichni sešli na místě, kde dříve stála stará škola a od tohoto místa šel průvod do kostela. V kostele proběhlo kázání a služby boží. Poté se kráčelo ke škole, kde se zpívalo a slavnostní řeč pronesl školní inspektor V. Podhajský. Poté se průvod vrátil do kostela, kde se sloužilo Te Deum. V odpoledních hodinách se ještě konal koncert.¹⁵⁸

Při odchodu řídícího učitele Jana Jehličky, který se věnoval vzdělávání javornické mládeže plných 44 let, se konala školní slavnost. Po ranní mši se žactvo, členové místní školní rady a obecního zastupitelstva spolu se starostou F. Janečkem sešli ve vyzdobené 3. třídě. Bývalému řídícímu učiteli bylo poděkováno školní mládeží, učitelským sborem i obcí. Na konci oslavy se zazpívala rakouská státní hymna a píseň Kde domov můj ?.¹⁵⁹

¹⁵⁵ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 43.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 52.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 70, 72.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 24.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 33 – 34.

C. k. ministr duchovních záležitostí a vyučování zakázal dne 28. března 1892 slavit výročí 300. narozenin Jana Ámose Komenského. Na školách obecných a měšťanských se nesměly pořádat školské slavnosti a děti nesměly vědět, kdo to byl.¹⁶⁰

V roce 1898 se slavilo 100leté výročí narozenin Františka Palackého a také 50 let od zrušení roboty. Oslavy byly ohromující, muzikanti hráli a zpívali, byl zde průvod a alegorické vozy. Nejhezčí alegorický vůz představoval Libuši, jak věští slávu Praze. Výtěžek z této oslavy obdržela škola na doplnění knihovny.¹⁶¹

V témže roce se oslavovalo 10ileté výročí od založení celoroční expozitury na Přímě. Po obvyklých dopoledních bohoslužbách promluvil k shromážděným občanům učitel F. Obst. Odpoledne byla uspořádána lidová slavnost pod taktovkou Čtenářsko-ochotnického spolku Tyl a Národní jednoty severočeské a učitel J. Macháček přednesl báseň Naše řeč. Ochotníci také zahráli divadelní hru s názvem Zlatá péra.¹⁶²

Den 28. října 1918 je znám jako konec 1. světové války a radost lidu toho dne byla nepopsatelná. Všude hrála hudba, pořádaly se průvody a zpívalo se. Vojsko si strhávalo rakouské znaky a ozdobovalo se slovanskými barvami i občané nezaháleli a po domech rozvěšovaly červenobílé prapory. Dne 30. října 1918 se konala slavnost k prohlášení vytvoření československého státu. Po obci šel průvod, kterého se zúčastnili všichni členové spolků a žactvo si připravilo hudební vložku. Před školou byla pronesena slavnostní řeč řídícím učitelem Josefem Macháčkem a zvěrolékařem Sýkorou z Rychnova nad Kněžnou. Byl odstraněn rakouský státní znak a spálen na hranici společně s obrazy Františka Josefa I. Konec války přinesl návrat vojáků a legionářů, volnost tisku a možnost tvoření nové budoucnosti.¹⁶³

Další oslava byla spjata s narozeninami prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka, konaná dne 7. března 1919. Vyzdobila se 3. třída, kde vyřkl proslov o prezidentových zásluhách řídící učitel J. Macháček. Děti recitovaly básně a zpívaly vlastenecké písně.¹⁶⁴

Na pořádání slavností spolupracovali učitelé a žáci. Secvičovali spolu divadelní, pěvecké nebo recitační vystoupení. Na slavnostech s církevní tematikou kooperovali s farářem, který jim kázal. Na obecních slavnostech se podíleli i obecní rady a starosta. Přispívali penězi, zábavným i poučným programem s hudbou a hostinou.

¹⁶⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 37.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 55.

¹⁶² Tamtéž, s. 51.

¹⁶³ Tamtéž, s. 91 – 92.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 93.

VIII. Školství a zdraví

Důležitým předmětem od poloviny 19. století se stával na obecných školách tělocvik. Péče o zdraví svěřenců v době jejich tělesného vývoje patřila k předním vychovatelským povinnostem. Škola musela být upravena tak, aby vyhovovala zdravotním požadavkům vydaným v předpisu ze dne 12. března 1888. Škola měla být vytápěna, vhodně osvětlena, větrána a často zvlhlý svrchní oděv měli žáci pověsit na chodbě. Sezení příliš dlouho v lavicích a duševní a tělesná únava se staly překážkou v tělesném vývoji. Bylo dbáno na zavádění tělocvičných her a na střídání rozumové výuky se zručností.¹⁶⁵

Tělocvik začal vyučovat na své škole na Malé Straně Rudolf Steffang. Do této školy chodili pouze chlapečci ze šlechtických a bohatých měšťanských rodin. Tělocvik je spojen hlavně s Tělovýchovnou národní organizací s názvem Sokol. Tuto organizaci založili roku 1862 Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner. V tomto spolku se scházeli nejprve muži a po určité době i ženy a děti.

Ve škole bylo zavedeno v roce 1893 stojaté písmo místo písma ležatého a odůvodňovalo se to tím, že ležaté písmo je příčinou zkřivení páteře, krátkozrakosti a špatného držení těla.¹⁶⁶

První průkopnicí očkování proti černým neštovicím byla Mary Wortleyová-Montaguová manželka britského vyslance v Cařihradu. Valorizace spočívala v přenesení malého množství obsahu neštovic z nemocného na zdravého člověka. S tímto se seznámila v Osmanské říši. Na konci 18. století přišel s novou metodou anglický lékař Edward Jenner. Vakcinací se přenášely kravské neštovice na zdravého člověka. V českých zemích se stal nositelem vakcinace karlovarský lékař švýcarského původu Jean de Carro. V roce 1802 byla dokonce založena komise pro očkování. V čele se nacházel zemský porodník Tadeáš Bayer. Očkovat se nejprve nechali příslušníci vyšších vrstev. Na počátku 19. století se do rozšiřování očkování pustili duchovní. Později se objevili jakési očkovací průkazy, což byly předtištěné formuláře v obou zemských jazycích se jménem dítěte, údajem o věku, bydlišti, datem očkování, jménem lékaře a označením použité vakcíny. Povinné očkování proti neštovicím bylo v jednom roce, sedmi a čtrnácti letech zákonem stanoveno až v roce 1919.¹⁶⁷

¹⁶⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 261.

¹⁶⁶ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 35.

¹⁶⁷ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, str. 256 – 258.

Čechy také zachvátila několikrát vlna cholery, která zahubila mnoho dětských životů. Naposled zasáhla v letech 1872 – 1873. Dalším onemocněním se stal záškrť, s kterým si doktoři nevěděli rady do roku 1894, kdy bylo objeveno sérum. První očkování proti záškrťu bylo provedeno v roce 1913.¹⁶⁸

C. k. zemská školní rada vydala nařízení dne 9. dubna 1888, které řešilo šíření nakažlivých nemocí na školách. Je zde objasněna podstata nakažlivých nemocí, jak a čím se nákaza přenáší i dezinfekční prostředky. Zkušený učitel si všiml některých onemocnění žáků, například kožních onemocnění, padoucnice, tuberkulózy a dětí trpících průjmem.¹⁶⁹

Epidemie různých nemocí měly na školu neblahý vliv, protože většinou musela být na několik dní až týdnů zavřena. Nejčastěji se zde objevovaly černé neštovice, spalničky, spála a další. Jednou v případě černých neštovic musel přijet na prohlídku okresní doktor, který školu okamžitě uzavřel. Po jejím otevření se vzdal díky Bohu, že se mohli po dvou měsících znovu ve zdraví sejít. Dětem se přečetly zákony, aby si je připomněly. Na konec provolali všichni přítomní, mezi nimiž nechyběli pan farář Balcar, předseda místní školní rady pan Bartoš a školní dozorce pan Lédr, třikrát slávu Jeho veličenství císaři a králi Františku Josefovi I. a zazpívala se státní hymna.¹⁷⁰

V případě chřipky byla také malá účast ve školních lavicích nejen ve škole v Javornici, ale i v expozituře na Přímě v letech 1889 – 1890. Díky tomu se musely obě uzavřít než tato chřipková epidemie skončila.¹⁷¹

Očkování se pomalu šířilo i do venkovských částí země. Byla to dobrá prevence, aby mohlo vyučování nadále pokračovat a nemusely se zavírat školy. Zpočátku se očkování zúčastnilo pět dětí.¹⁷² Každý rok jsou zaznamenány nové případy očkování a přeočkování dětí proti neštovicím. Proto už se epidemie neštovic neobjevovala tak často jako v dřívějších dobách. Ale to nic nemění na tom, že existovaly i další nemoci, které děti trápily.

Ve školních letech 1904 – 1905 řádily mezi dětmi snad všechny nemoci. Byly to spalničky, příušnice a černý kašel. Několik dětí se opět dalo očkovat a přeočkovat proti neštovicím.¹⁷³

Ve školním roce 1909 – 1910 se vyskytla mezi dětmi spála, ale kupodivu škola se nemusela zavírat.¹⁷⁴

¹⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 278.

¹⁶⁹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r.1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897, s. 262.

¹⁷⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 15.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 31.

¹⁷² Tamtéž, s. 53.

¹⁷³ Tamtéž, s. 65.

V listopadu a prosinci 1918 se všude rozšířila nebezpečná epidemie chřipky a vyučování muselo být na tři týdny přerušeno. V únoru 1919 onemocnělo dvanáct žáků pravými neštovicemi a škola musela být také uzavřena na dva týdny.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 75.

¹⁷⁵ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv školy Javornice, Kronika obecní školy Javornice C-0845/1, s. 93.

Závěr

Ve své práci jsem se snažila zachytit vývoj a historii obecné školy v Javornici. Nejdříve jsem zjistila potřebné informace z různých publikací, internetových stránek a archivních pramenů. Práce vychází z literatury a archivních pramenů, především ze školní kroniky.

Dle původního záměru jsem v první kapitole zpracovala historii obce a fary. Jak je v této kapitole uvedeno obec se nachází nedaleko někdejšího okresního města Rychnov nad Kněžnou. První zmínku známe díky Arnoštovi z Pardubic, který nechal sepsat všechny města a obce spadající pod pražskou diecézi. Ves Javornice v minulosti vystřídala mnoho majitelů. Těmi posledními se stal rod Krakovští-Libštejnští z Kolovrat. Významnou památkou se stal kostel sv. Jiří, který leží na kopečku nedaleko školy. Od 19. století zde začaly postupně vznikat různé spolky, jako například Hasičský sbor, čtenářsko-ochotnický spolek Tyl a Kampelička. Důležitými historickými událostmi byly prusko-rakouská a první světová válka, které ovlivnily život v obci.

Dějiny fary souvisí s první písemnou zmínkou o této obci, jelikož se jedná o seznam farností spadajících pod pražskou diecézi. Farním se stal kostel sv. Jiří až ke konci 18. století. K této obci byly přiřazeny osady Drbálov, Panská Habrová, Jaroslav, Přím a Ochoz.

V druhé kapitole jsem se zabývala školskými reformami, které vyvíjely v 19. a na počátku 20. století. První a nejzásadnější reformou byl Všeobecný školní řád vydaný v prosinci roku 1774. Tento zákon byl vydán za panování známé panovnice Marie Terezie. Byl dán základ třístupňové školské soustavě. Organizací základního školství byl pověřen zaháňský opat Johann Ignaz von Felbinger. Zasloužil se o vznik tří typů škol (triviální, hlavní a normální). V tzv. Schulkodexu, vydaném v srpnu 1805, došlo k několika změnám. Týkaly se výuky náboženství jako mravní výchovy a dozor nad školami byl církví zesílen. V roce 1848 bylo zřízeno ministerstvo vyučování a kultu. Od podepsání konkordátu roku 1855 církev schvalovala učebnice, obsazovala učitelská místa a další. Díky prosincové ústavě z roku 1867 došlo ke změnám ve školství, například církev dohlížela pouze na výuku náboženství a do ostatních záležitostí se více zapojily místní, okresní a zemské školní rady. V roce 1869 vyšla tzv. Hasnerova reforma, která prodloužila docházku na osm let, zřizovaly se obecné a měšťánské školy a tak dále. O rok později došlo k vydání Řádu školního a vyučovacího pro obyčejné školy obecné, který stanovil povinnosti dětí a učitelů a zakázal tělesné tresty. V průběhu doby došlo ke zlepšení postavení učitele, který dostával stálý plat. Učitelé se snažili zapojit do kulturního života obce i do činnosti obecních samospráv a psali

do novin. V roce 1883 došlo k novelizaci zákona, který se dotýkal i školní docházky. Vznikly tzv. úlevy, které mohli využít rodiče při omluvě docházky svých dětí.

V kapitole o historii školství v této obci jsem zjistila, že nejprve děti vyučovali číst, psát a počítat vysloužilí vojáci. Později učitelé museli reagovat na vyšlé zákony a novely zabývající se vzděláváním. Díky vzrůstající návštěvnosti se postupně jednotřídní škola rozrostla až na konečný počet pěti tříd ve sledovaném období. V případě prusko-rakouské války byla škola využita na ubytování vojska a neučilo se v ní. Ke konci 19. století bylo na škole nejprve zavedeno industriální vyučování dívek, poté Pokračovací škola hospodářská. K obci Javornice patřily různé menší územní celky, jako například Přím, kde vznikla celoroční expozitura.

V této kapitole je řešena otázka docházky do školy. Zpočátku na ní dohlíželo četnictvo, které si poctivě vedlo evidenci a nezodpovědné rodiče nabádalo k posílání dětí do školy. Později učitelé podávali zprávu duchovnímu a ten starostovy, který si rodiče zval a chtěl od nich vysvětlení, proč jejich dítě nenavštěvuje pravidelně školu. Z této schůzky odešli někteří rodiče s peněžitým trestem.

V následující kapitole jsem se věnovala osvětové a veřejné činnosti školy. Kantoři na konci školního roku uspořádali výstavu děl žáků i svých, kterou shlédla většina občanů obce. Učitelé se snažili pomáhat chudým žákům nejen půjčováním pomůcek, ale i sháněním oblečení, obuvi či jídla. Na tyto věci se pořádaly různé sbírky nebo se nacvičilo divadelní představení, z kterého šel výtěžek ze vstupného na pomoc těmto dětem. Dětem pomáhalo i představenstvo obce, které si zřídilo fond na financování jejich potřeb. Důležitou institucí bylo zřízení Polévkového ústavu, které jim zajišťovalo alespoň jedno teplé jídlo denně.

V kapitole o učitelském sboru jsem se nejprve zabývala otázkou vzdělávání učitelů. Vznikaly učitelské ústavy nejdříve ve velkých městech, které byly buď německé nebo české. Uchazeči o toto povolání museli splňovat určité podmínky a ne všichni je byli schopni dodržet. Z absolventů se stávali podučitelé, kteří po určité době mohli složit zkoušku a stali se opravdovými učiteli.

V podkapitole s názvem Významní učitelé a učitelky v Javornici jsem se dozvěděla, že někteří z nich tuto školu navštěvovali již jako děti a po vystudování škol se sem rádi vraceli a snažili se zlepšovat vzdělanost. Učitelé pocházeli z různých sociálních poměrů. Pedagogové se zapojovali i do kulturního života tím, že se stávali členy různých spolků a psali do novin. V období války někteří učitelé narukovali, čímž se výuka stávala problematická. Nejenže chyběli vyučující, ale i prostředky k výuce.

Bylo pozoruhodné pozorovat rozdíl mezi dnešním školstvím a tím před skoro 200 lety. Není to pouze o vybavení tříd, učitelích a žácích, ale také o rodičích. Dnes jsme zvyklí, že na základních a středních školách učí především ženy a muži jsou tu výjimkou. V době, kterou se zabývám, to bylo spíše naopak. Ženy se ve školství začaly objevovat až později.

V následující podkapitole jsem se zabývala učitelskými konferencemi a správou školy. Tyto konference lze rozdělit na místní, okresní a zemské. Na začátku školního roku se jednalo hlavně o rozvrzích a zařazení nových žáků do tříd. Na konci školního roku se debatovalo o postupu žáků do vyšších ročníků a o stavu a podobě tříd. První učitelská konference v rychnovském hejtmánství se konala v srpnu 1876. Ředitel školy musel navštěvovat jednotlivé hodiny svých podřízených a dělat si poznámky o jejich způsobu vyučování. Každý měsíc se na škole pravidelně vedly porady. Nejvíce se řešilo téma docházky a kázně následované prospěchem jednotlivých žáků.

Při zpracovávání kapitoly o školní budově bylo zajímavé sledovat vývoj a vybavení jednotlivých tříd. Jak jsem psala nejprve se učilo po domech občanů. Potom se postavila školní budova, která o několik desetiletí později nevyhovovala. Musely ji zbourat a nechat postavit novou školu. Místní školní rada měla povinnost najít vhodné místo, zpracovat plány a rozpočet stavby.

Ve školní budově se nacházely nejen třídy, ale i také byt učitele. Zpočátku ke škole náleželo i hospodářství, o které musel učitel starat.

V osadě Přím vznikla ke konci 19. století celoroční expozitura. Na začátku 20. století bylo rozhodnuto postavit pro tuto expozituru samostatnou budovu.

Většinu školních pomůcek škola obdržela jako dar od c. k. okresní školní rady v Rychnově. Jednalo se o různé mapy, plány, obrázky zvířat i vycpanin, váhy, zkumavky, zpěvníky a další. Místní spolky se také snažili školu podporovat různými peněžitými dary. Důležité bylo vybavení školní a učitelské knihovny, která sloužila k samostudiu.

V kapitole o slavnostech a církevních obřadech mě překvapilo, jak se škola zapojovala do těchto oslav. Nejprve jsem se zabývala oslavami spjatými s císařskou rodinou. Byly to jmeniny, narozeniny, výročí vstupu na trůn, ale i smutné události, pohřby. Dále oslavy souvisely s jubilei významných českých státníků a osobností. Kromě těchto událostí se slavily i oslavy kulatého výročí založení školy. Na slavnost si většinou učitelé se žáky připravili divadelní, pěvecké či recitační představení a v kostele se sloužily mše. Na obecních slavnostech spolupracovali s obecní radou i starostou. Ti přispívali nejen penězi, ale i zábavným a poučným programem s hudbou a hostinou.

V poslední kapitole se věnuji školství a zdraví. Od poloviny 19. století se dostával do rozvrhu na obecných školách předmět tělocvik. Důležité bylo se po určité době pohybovat a ne jenom sedět vzpřímeně v lavicích. Pohyb na čerstvém vzduchu byl také prospěšný. Děti byly často nemocné. Epidemie různých nemocí měly na školu neblahý vliv, protože většinou musela být na několik dní až týdnů zavřena. Nejčastěji se zde objevovaly chřipka, černé neštovice, spalničky, spála a další. Díky očkování, které se pomalu začalo šířit i do venkovských částí země, nemusela být výuka přerušována.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny:

SOkA Rychnov nad Kněžnou. Archiv školy. Kronika obecní školy Javornice.

SOkA Rychnov nad Kněžnou. Archiv obce. Kronika obce Javornice.

Literatura:

CEJPEK, J. a kol. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0323-3.

ČINÁTL, Kamil. *Čtenář – produkt osvícenské reformy školství*. Kuděj, 1-2, 2005, str. 61.

EFMERTOVIÁ, Marcela. *České země v letech 1848 – 1918*. Praha: Libri, 1998. ISBN 80-85983-47-8.

FASORA, Lukáš (ed.). *Člověk na Moravě v 19. století*. Brno: CDK, 2008. ISBN 80-7325-038-1.

FASORA, Lukáš (ed.). *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: CDK, 2011. ISBN 80-7325-105-1.

HÁS Jiří. *Šlechtické rody na Rychnovsku*. Praha: ONYX, 2001. ISBN 80-85228-68-8.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK J. a DOBEŠ J. *Dějiny správy v Českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5.

LENDEROVÁ, Milena, RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ M. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.

LORMAN J., TINKOVÁ D. *Post tenebras spero lucem Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha: UK Filozofická fakulta, 2008. ISBN 978-80-7308-246-8.

MACH Jiří a kol. *Křesťanství v Podorlicku: Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti*. Rychnov nad Kněžnou: Státní okresní archiv, 2000. ISBN 80-901757-7-5.

POKORNÝ, Jiří. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 978-80-7106-906-5.

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študenti a kantorů za starého Rakouska: České střední školy v letech 1867-1918*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-163-9.

SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha: ARGO, 1998. ISBN 80-7230-099-X.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české, díl první*. Praha: Matice česká, 1913.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české, díl druhý*. Praha: Matice česká, 1918.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od r. 1769 – 1895*. Praha: nakladatel Jan Kytka, 1897.

VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.

Internetové zdroje:

www.javornice.cz

Resumé

In my bachelor work, I tried to capture the development and history of the Elementary school in Javornice. First, I found useful information from different publications, internet websites and archival sources. The thesis itself is based on literature and archival sources, school chronicle especially.

According to the original intensions, the first chapter contents the history of the village and the rectory. The village is situated close to the former district town of Rychnov nad Kneznou. The first mention comes from Arnost of Pardubice who had the names of all towns and villages belonging under Prague diocese written down. Javornice had many owners in the past. The last one was Krakov-Libstein dynasty of Kolowraty.

The history of the rectory is connected to the first mention of this village as it belonged under the Prague diocese. The Church of st. George became parochial at the end of the 18th century. The settlement of Drbalov, Panska Habrova, Jaroslav, Prim, and Ochoz were affiliated to the village.

The second chapter focuses on school reforms that were developing in the 19th and the beginning of the 20th century. The first and the most important reform was General School Rules issued in December 1774 during the reign of Marie Terezie. The three-level school system was established. Abbot Johann Ignaz von Felbinger was authorized to organize the primary education. He established a system of three types of schools (trivial, principal, normal). Schulkodex, released in 1805, brought several changes. In 1848, Ministry of education and culture was established. Since 1855, when the Concordat was signed, Church has approved schoolbooks, filled in teaching positions, etc. In 1869, the Hasner Reform prolonged the school attendance to 8 years and established primary and urban schools. Later, the situation of teachers was improved as they were given regular salary. Teachers became part of village cultural life, municipal government and wrote to newspapers. In 1883, a law concerning school attendance was amended.

In a chapter about history of schooling in the village, I found out that children were firstly taught to read, write and count by retired soldiers. Later, teachers had to react to the published laws about education. Thanks to a rising attendance, one-class school grew to a five-class school in the observed period. During the Austro-Prussian war, the school was used to accomodate army and teaching was interrupted. Towards the end of the 19th century, industrial education for girls was introduced, this was followed by establishment of Continuation School of Economy.

In this chapter, question of school attendance is being discussed. First, attendance was overseen by gendarmerie. Later, teacher gave reports to the clergyman and he gave reports to the mayor who contacted the parents and asked for reasons why their children had not been at school. Some parents were even given money punishment.

The following chapter is dedicated to the activity of public enlightenment. At the end of a school year, teachers organized an exhibition of works of their students, which was viewed by most citizens of the village. Teachers tried to help poor pupils not only by lending them props but also by gathering of clothes, shoes and food. There were special fund-raising campaigns to finance the needs of poor children. These children were also helped by the village board. Another important institution was the Soup Institute which provided at least one hot meal a day.

In a chapter about the teaching staff, I studied the education of teachers themselves. Czech or German teaching institutions were established in cities. Applicants for these positions had to meet certain requirements. The graduates became "underteachers" and after a while were admitted to take an exam to become teachers.

In a subchapter "Important Teachers of Javornice", I found out that some of them attended the school themselves. Teachers came from different social backgrounds. Teachers were members of various associations and wrote to newspapers. During the war, some teachers joined the army and teaching thus became problematic.

The following subchapter is dedicated to teaching conferences and school administration. These conferences can be divided into local, regional and provincial. At the beginning of the year, timetables and new students were discussed. At the end of a school year, pupils' advancements and conditions of classes were talked about. The first teaching conference in Rychnov nad Kneznou was held in 1876. The school principal had to attend classes of his subordinates and make notes about their style of teaching. Meetings were held every month. Topics discussed were mostly attendance, discipline and grades.

In a chapter dedicated to the school building, the most interesting thing was to study the equipment of classes. First, the teaching was done in the houses of citizens. Later, a school building was built. This building was not sufficient and thus had to be built again. The local school board had to find a convenient place, arrange the plans and budget.

The school building consisted not only of classrooms but also of teacher's apartment. Farm was also part of a school building.

Most of the school props were obtained as a donation from regional school board in Rychnov nad Kneznou. These were mostly maps, plans, pictures of animals, stuffed animals,

test tubes, hymnbooks, etc. Local associations also tried to support the school by various money donations. School equipment and library were important as it served pupils for self-studying.

In a next chapter, I was surprised by school participation in celebrations and church ceremonies. I focused on celebrations connected to imperial family, jubilees of important Czech figures and anniversaries of school establishment. During celebrations, teachers and pupils usually performed a theatre play, singing or recitation performance, mass was held in a church. During municipal celebrations, schools cooperated with a municipal board and mayor.

The last chapter is focused on schooling and health. PE has been part of school system since mid 19th century. Movement and fresh air were considered important. Children were often ill. Epidemics had bad influence as school had to be closed for days. The most common epidemics were flu, smallpox, measles, scarlet fever, etc. The situation was slightly improved by introduction of vaccinations.